

Autoreferat

I. Janusz Wojtycza

- II. Dyplom z wyróżnieniem magistra pedagogiki szkolnej, uzyskany na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie 22 VI 1979 r.
Stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii nadany uchwałą Wydziału Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego 28 X 1993 r.
- III. Zatrudnienie:
Wyższa Szkoła Pedagogiczna / Akademia Pedagogiczna / Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie od 1 X 1985 do 30 IX 2011 r. jako asystent (1 X 1985–31 I 1987), starszy asystent (1 II 1987–30 IX 1990), asystent (1 X 1990–21 I 1994), adiunkt (1 II 1994–30 IX 2011)
Uniwersytet Jagielloński 1998–1999 (umowa zlecenie)
Uniwersytet Śląski 2006–2008 (umowa o dzieło)
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego od 1 X 2011 r. – nadal (umowa o dzieło)
- IV. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.):
tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego

„Dzieje Związku Harcerstwa Polskiego i jego rola wychowawcza”

- V. Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania
Zgodnie z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki jako osiągnięcie, o którym mowa w ust. 1, przedstawiam cykl następujących publikacji powiązanych tematycznie.
1. Wojtycza J., 1996, *Odbudowa i rozwój galicyjskiego skautingu (1916–1918)*, „Harcerstwo”, nr 1/2, s. 34–41; nr 3, s. 38–44
  2. Wojtycza J., 1996, *Udział małopolskiego harcerstwa w budowie zrębów państwowości i obronie granic Polski (1918–1919)*, „Harcerstwo”, nr 9, s. 39–44
  3. Wojtycza J., 1997, *Nieznany list Andrzeja Małkowskiego do gen. R. Baden-Powella*, „Harcerstwo”, nr 4–5, s. 21–23
  4. Wojtycza J., 1998, *Zygmunt Wyrobek (1872–1939)*, „Rocznik Krakowski”, t. LXIV:1998, s. 177–184
  5. *Reaktywowanie harcerstwa w Krakowie w 1956 roku*, 1998, [red.] Wojtycza J., Kraków, Komenda Chorągwi Krakowskiej ZHP im. T. Kościuszki, ss. 48
  6. *Komendanci Chorągwi Krakowskiej ZHP z lat 1956–1996 o swojej pracy*, 1999, [red.] Wojtycza J., Wojtycza K., 1999, Kraków, Komenda Chorągwi Krakowskiej ZHP im. T. Kościuszki, ss. 132 + 4 nlb. Mój wkład w powstanie pracy polegał na kierownictwie prac badawczych, polegających na zebraniu relacji, ustaleniu struktury pracy, formy wypowiedzi i opracowaniu redakcyjnym tekstów. Mój udział procentowy szacuję na 70%.
  7. Wojtycza J., 1999, *Krakowska Chorągiew Harcerstwa w okresie pełnienia funkcji komendanta Chorągwi przez hm Mieczysława Kucharskiego (1963–1964)* [w:] *Komendanci Chorągwi Krakowskiej ZHP z lat 1956–1996 o swojej pracy* [red.] Wojtycza J., Wojtycza K., Komenda Chorągwi Krakowskiej ZHP im. T. Kościuszki, Kraków 1999, s. 50–61
  8. Wojtycza J., 1999, *Władze szkolne i nauczycielstwo Galicji o skautingu w początkach jego istnienia*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, t. 200, Prace z edukacji obronnej, s. 63–74

9. Wojtycza J., 1999, *Maria Irena Mileska (1908–1988)*, „Czasopismo Geograficzne” R.LXX:1999, nr 2, s. 235–243
10. Wojtycza J., 1999–2000, *Krakowskie harcerki na Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r.*, „Rocznik Krakowski”, t. LXV–LXVI, s. 133–140
11. Wojtycza J., 2000, *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w latach 1910–1919*, Kraków, Towarzystwo Sympatyków Historii, ss. 173
12. Pankowicz A., Wojtycza J., 2000, *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Skauting polski w Galicji w latach 1911–1918* Kraków, Uniwersytet Jagielloński, Polskie Towarzystwo Statystyczne, ss. 261; Mój wkład w powstanie pracy polegał na zaplanowaniu i przeprowadzeniu badań, zestawieniu materiału statystycznego i jego interpretacji, konstrukcji tabel, przygotowaniu danych do syntezy, napisaniu wstępnej wersji części analitycznej. Mój udział procentowy szacuję na 75% (współautor nie żyje).
13. Wojtycza J., 2000, *Dr Władysław Szczygieł (1902–1960)*, „Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, t. LIII:2000, s. 57–65
14. Rybski B., Wojtycza J., Wojtycza K., 2000, *Materiały do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1956–1959*, Komenda Chorągwi Krakowskiej ZHP im. T. Kościuszki, Kraków, ss. 92. Mój udział w powstaniu pracy polegał na zaplanowaniu badań, ustaleniu struktury pracy, formy zestawień oraz redakcji manuskryptu. Mój udział procentowy szacuję na 50% (współautor B. Rybski nie żyje).
15. Wojtycza J., 2001, *Wpływ środowiska akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego na powstanie i rozwój harcerstwa w Krakowie* [w:] *Myśl pedagogiczna przełomu wieków (Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w dniach 26–27 września 2000 r. z okazji Jubileuszu 600-lecia odnowienia Akademii Krakowskiej i Rocznicy 75-lecia utworzenia Katedry Pedagogiki w Uniwersytecie Jagiellońskim)* [red.] Aleksander T., Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 315–322
16. Wojtycza J., 2001, *Przysposobienie wojskowe w Związku Harcerstwa Polskiego w latach 1920–1926 w świetle dokumentów organizacyjnych*, [w:] Wojtycza J., 2001, *Studia i materiały z dziejów przysposobienia wojskowego w Polsce w latach 1918–1926*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, s. 51–73
17. Wojtycza J., 2001, *Archiwalia dotyczące przysposobienia wojskowego i stosunków harcerstwa z wojskiem w latach 1918–1926 w zespole akt ZHP Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, [w:] Wojtycza J., *Studia i materiały z dziejów przysposobienia wojskowego w Polsce w latach 1918–1926*, Kraków, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, s. 21–30
18. Wojtycza J., 2001, *Materiały do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1959–1962*, Kraków, Poczta Harcerska nr 122 w Skawinie, ss. 78
19. Wojtycza J., 2001, [rec.] *Zbigniew Zürn-Zahorski, Pogotowie Harcerki i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 roku*, Kraków 1999, ss. 646, „Dzieje Najnowsze”, R. XXXIII:2001, nr 1, s. 139–149
20. *Wspomnienia harcerzy-uczestników obrony Lwowa we wrześniu 1939 roku*, 2002, [wybór, wstęp i opracowanie] Wojtycza J., Kraków, Towarzystwo Sympatyków Historii, ss. 196 + 16 nlb.
21. Mileska M.I., 2003, *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego w latach 1911–1939*, [wstęp, oprac., i red.] Wojtycza J., t. 1, Kraków, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 312, mapa; (autorka nie żyje)
22. Mileska M.I., 2004, *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego w latach 1911–1939*, [oprac., uzupełn. i red.] Wojtycza J., t. 2, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 352, mapa; (autorka nie żyje)

23. Wojtycza J., 2003, *Baden-Powell Robert Stephenson Smith* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* [red.] Pilch T., t. 1, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 305–306
24. Wojtycza J., 2003, *Kret Józef „Znicz”*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* [red.] Pilch T., t. 2, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 827–829
25. Wojtycza J., 2003, *Luzar Marian Wojciech*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* [red.] T. Pilch, t. 2, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 1099–1100
26. Wojtycza J., 2003, *Jadwiga Orłowiczówna (1905–1945)*, „Rocznik Krakowski”, t. LXIX:2003, s. 187–194
27. Wojtycza J., 2004, *Stasiecki Eugeniusz, pseud.: Piotr, Poleski, Piotr Pomian, (1913–1944), nauczyciel, harcmistrz, współorganizator i działacz konspiracji harcerskiej*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 42, z. 175:2004, s. 508–510
28. Wojtycza J., 2004, *Andrzej Małkowski* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* [red.] Pilch T., t. 3, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 35–38
29. Wojtycza J., 2005, *Stieber Zdzisław, pseud.: Pakuła, Żbik (1903–1980), językoznawca, slawista, twórca i kierownik Zakładu Słowianoznawstwa Polskiej Akademii Nauk*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 43, z. 179:2005, s. 574–577
30. Wojtycza J., 2005, *Stipal Stefania Ernestyna, pseud.: Luna, Bogna, (1903–2000), nauczycielka, harcmistrzyni, komendantka Lwowskiej Chorągwi Harcererek, żołnierz Związku Walki Zbrojnej i Armii Krajowej*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 43, z. 179:2005, s. 580–584
31. Wojtycza J., 2006, *Geneza i początki ruchu skautowskiego w Małopolsce 1910–1911*, [w:] *Z dziejów ruchu harcerskiego. Studia-szkice-materiały. 1911–2006* [red.] , Czop E., Rzeszów, Uniwersytet Rzeszowski, Muzeum Harcerstwa w Warszawie, Podkarpacka Chorągiew ZHP, s. 73–85
32. Wojtycza J., 2006, *Strumiłło (Zgierski-Strumiłło) Tadeusz, pseud. i krypt.: Dąb, S., Szumiący Dąb, Dąbrowa, T.S., Zg. (1884–1958), filozof, pedagog, współtwórca harcerstwa polskiego*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 44, z. 182:2006, s. 436–440
33. Wojtycza J., 2006, *Seton Ernest Thompson* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* [red.] T. Pilch, t. 5, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 714–716
34. Wojtycza J., 2006, *Struś (Strusiowa) Józefa Anna z Marszałków, pseud. i krypt. Szarotka, Hanka (1923–1991), żołnierz Armii Krajowej, harcmistrzyni*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 44, z. 182:2006, s. 471–472
35. *Harcerski słownik biograficzny*, t. 1, 2006, [red.] Wojtycza J., Warszawa, Muzeum Harcerstwa w Warszawie, ss. 264 + 12 nlb.
36. Wojtycza J., 2007, *Obraz odrodzenia ZHP w Krakowie w 1956 roku na łamach prasy lokalnej* [w:] *Reaktywowanie harcerstwa w Krakowie w 1956 roku*, [w:] *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w latach 1956-1959. Materiały z konferencji naukowej odbytej w auli Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego 4 grudnia 2006 roku*, [red.] Pankowicz A., J. Wojtycza J., Kraków, Instytut Studiów Regionalnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, s. 70–82 (współredaktor nie żyje)
37. Wojtycza J., 2007, *Studziński Gustaw Wojciech Paweł, pseud. Lucjan Smoliński, Powąta, Rajmund (1904–1985), historyk, nauczyciel, harcmistrz, komendantm Mazowieckiej Chorągwi Szarych Szeregów «Ul Puszcza»*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 45, z. 184:2007, s. 146–148
38. Wojtycza J., 2007, *Szare Szeregi* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku* [red.] Pilch T., t. 6, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 144–147
39. *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w latach 1956–1959. Materiały z konferencji naukowej odbytej w auli Collegium Novum Uniwersytetu Jagiellońskiego*

- 4 grudnia 2006 roku, 2007, [red.] Pankowicz A., Wojtycza J., Kraków, Instytut Studiów Regionalnych Uniwersytetu Jagiellońskiego, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 144. Mój wkład pracy polegał na zebraniu tekstów i opracowaniu tekstu manuskryptu. Mój udział oceniam na 70% (współredaktor nie żyje).
40. *Pół wieku na „Nieprzetartym Szlaku”. 1958–2008. Wspomnienia i relacje z pracy instruktorów harcerskich drużyn „Nieprzetartego Szlaku” przy zakładach specjalnych*, 2007, [red.] Sułek Z., Wojtycza J., Kraków, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 181. Mój wkład pracy polegał na ustaleniu struktury pracy, opracowaniu redakcyjnym tekstów i przygotowaniu do druku. Mój udział procentowy pracy redakcyjnej szacuję na 65%.
  41. Wojtycza J., 2008, *Eugeniusz Fik (1906–1985)*, [w:] *Harcerski czyn niepodległościowy 1910–1921*, t. 3, *Wybitni instruktorzy i działacze harcerscy z lat 1911–1939 – współtwórcy niepodległej Rzeczypospolitej* [red.] Katafiasz T., Toruń, Europejskie Centrum Edukacyjne, s. 129–139
  42. Wojtycza J., 2008, *Suliga Jan Antoni, pseud. Ziemomysł, Świtbor (1925–2000), inżynier architekt, urbanista, członek Szarych Szeregów, działacz harcerski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 45, z. 186:2008, s. 425–227
  43. *Dorobek pedagogiki harcerskiej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 50. rocznicę powstania „Nieprzetartego Szlaku”*, 2008, [red.] Wojtycza J., Kraków, Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 305
  44. *Harcerski słownik biograficzny*, t. 2, 2008, [red.] Wojtycza J., Warszawa, Muzeum Harcerstwa w Warszawie, ss. 270 + 2 nlb.
  45. *Harcistrz Bogusław Rybski we wspomnieniach*, 2008, [red.] Wojtycza J., Kraków, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 108 + 16 nlb.
  46. Wojtycza J., 2009, *Surzycki Jan (1898–1921), podharcistrz, powstanie śląski*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 46, z. 188:2009, s. 32–33
  47. Wojtycza J., 2009, *Szafran Wisława, pseud. Jadwiga, Jadwiga Radzimska, Teresa, Wala, Wisia (1898–1988), harcmistrzyni, żołnierz Armii Krajowej*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. 46, z. 190:2009, s. 424–426
  48. Wojtycza J., 2010, *Przysposobienie wojskowe harcerzy w Krakowskiej Chorągwi Męskiej w latach 1920–1926*, „76 Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate et Educatione Civili” t. I:2010, s. 143–159
  49. Wojtycza J., 2010, *Geneza skautingu i harcerstwa*, [w:] *Ojczyzna Nauka Cnota. Jubileuszowa wystawa harcerska 1910–2010*, [red.] Biedrzycka A., Kraków, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, s. 49–73
  50. *Pokłosie konkursu na prace magisterskie o tematyce harcerskiej*, 2010, [red.] Wojtycza J., Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 757 / CD
  51. Wojtycza J., 2010, *Nieprzemijająca wartość metody harcerskiej*, „Nowa Szkoła” 2010, nr 8, s. 28–33
  52. Wojtycza J., 2011, *Harcerstwo na forum europejskim od powstania do wybuchu II wojny światowej*, „Nowe kierunki w badaniach i naukach o edukacji i bezpieczeństwie w XXI wieku”, Ruzomberok-Kraków, z. 1, s. 381–405
  53. Wojtycza J., 2011, *Idea przyjaźni w harcerstwie*, [w:] *Wychowanie do przyjaźni. Od idei do praxis*, [red.] Hennel-Brzozowska A., Kraków, Polska Akademia Umiejętności, Międzynarodowe Towarzystwo Naukowe Fides et ratio, Ośrodek Dokumentacji Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie, Pontificia Accademia Dell’Immacolata, s. 135–142
  54. Wojtycza J., 2011, *Dorobek 30 lat prac Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP na tle badań nad historią harcerstwa krakowskiego prowadzonych w Związku Harcerstwa*

- Polskiego na przestrzeni jego dziejów*, „Nowe kierunki w badaniach i naukach o edukacji i bezpieczeństwie w XXI wieku”, Ruzomberok-Kraków, z. 1, s. 357–380
55. Wojtycza J., 2011, *Przysposobienie obronne w harcerstwie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Harcerskie tradycje oręża polskiego w zbiorach Muzeum Harcerstwa* / [red.] Tazbir J., Warszawa, Muzeum Harcerstwa w Warszawie, s. 86–101
  56. Wojtycza J., 2011, *Szczepański Józef Andrzej, pseud. Ziutek (1922–1944), poeta, żołnierz Armii Krajowej*, Polski Słownik Biograficzny, t. 47, z. 194:2011, s. 338–340
  57. Wojtycza J., 2011, *Szczykiewicz Aleksander, pseud. i krypt.: A.Sz., Olek, Stawicz, Stary (1897–1980), urzędnik skarbowy, działacz harcerski, śpiewak operowy*, Polski Słownik Biograficzny, t. 47, z. 194:2011, s. 434–436
  58. Wojtycza J., 2011, *Szczygieł Władysław, pseud. Zawisza, Ryś Ociec (1902–1960), polonista, harcmistrz*, Polski Słownik Biograficzny t. 47, z. 195:2011, Warszawa – Kraków 2011, s. 528–530
  59. *Powstanie harcerstwa i jego udział w walkach o niepodległość i kształt granic odrodzonej Rzeczypospolitej. Materiały z konferencji naukowej odbytej w Sali obrad Rady Miasta Krakowa w dniach 18–19 sierpnia 2010 roku*, 2011, [red.] Wojtycza J., Kraków, Instytut Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 298
  60. Wojtycza J., 2011, [rec.] *Irena Kozimala, Polski skauting męski w Galicji Wschodniej w latach 1911–1920, Kraków 2009*, „Nowe kierunki w badaniach i naukach o edukacji i bezpieczeństwie w XXI wieku” 2011, nr 1, s. 481–484
  61. Wojtycza J., 2012, *Harcerstwo krakowskie w latach 1920–1939* [w:] *W stulecie krakowskiego harcerstwa. Materiały z sesji naukowej odbytej 9 kwietnia 2011 roku*, [red.] Bochenek M., Kraków, Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, s. 43–57
  62. Wojtycza J., 2012, *Drużyny skautowe w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w obliczu wybuchu I wojny światowej*, „Nowe kierunki w badaniach i naukach o edukacji i bezpieczeństwie w XXI wieku”, Ruzomberok-Kraków, z. 2, s. 523–551
  63. Wojtycza J., 2012, *Szeliński Wiktor Andrzej (do r. 1946 Krauze Wiktor Erwin), pseud.: Andrzej Pol, Pol, Tomasz Jar, Kobuz Syn, Miotła (1921–1984), inżynier, żołnierz Armii Krajowej, harcmistrz*, Polski Słownik Biograficzny, t. 48, z. 196:2012, s. 16–18
  64. *Harcerski słownik biograficzny*, t. 3, 2012, [red.] Wojtycza J., Warszawa, Muzeum Harcerstwa w Warszawie, ss. 264
  65. Wojtycza J., 2014, [rec.] *Ewa Maj, Prasa harcerska w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1911–1939*, Opole: Wydawnictwo Naukowe „Scriptorium”, 2014, 125 s., il., „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, f. 171, *Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 12:2014, s. 184–191
  66. Wojtycza J., 2014, *Szymańska z Tworkowskich (Tworkowska-Szymańska) Janina, (1899–1979), nauczycielka, działaczka harcerska*, „Polski Słownik Biograficzny” t. 50, z. 204:2014, s. 126–128

* * *

Głównym kierunkiem prowadzonych przez mnie badań są dzieje ruchu harcerskiego w Polsce na przestrzeni jego ponad stuletniej działalności. Harcerstwo, które powstało jako ruch społeczny, przekształciło się w szereg stowarzyszeń (związków młodzieży). Te stowarzyszenia wytworzyły w toku ponad stuletniej historii specyficzny system wychowawczy, który jest elementem dorobku narodowego w zakresie pedagogiki. Stowarzyszenia te następowały po sobie, a czasem istniały równolegle, a efektem ich działania były i są tysiące obywateli gotowych do walki i twórczej pracy dla Ojczyzny. Dowodzi to skuteczności proponowanego przez harcerstwo systemu. Fenomen

skuteczności harcerstwa jest zjawiskiem złożonym i trudno poddającym się analizom naukowym. Jest to tym trudniejsze, że występuje na tle stale zmieniającej się rzeczywistości społecznej.

Harcerstwo, które w ciągu dziesiątków lat ulegało przeobrażeniom ideowym, programowym, metodycznym i organizacyjnym nie mieści się wyłącznie w ramach historii ruchu młodzieżowego, ale jest również przedmiotem zainteresowań historii wychowania i historii najnowszej, zwłaszcza obu wojen światowych. To i inne uwarunkowania stanowią przyczynę zaniedbania prac nad jego historią po II wojnie światowej tak ze strony samej organizacji, jak i naukowców, co doprowadziło do braku syntez, których nie mogą zastąpić podejmowane próby.

* * *

W październiku 1985 roku podjąłem pracę jako asystent w Zakładzie Wychowania Obronnego na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Prowadziłem m.in. zajęcia z przedmiotów „Wychowanie obronne”, „Metodyka wychowania w ZHP” oraz zajęcia na Studium Fakultatywnym „Metodyki Wychowania Harcerskiego”. Moje zainteresowania badawcze koncentrowały się wokół zagadnienia skuteczności wychowania oraz metod wychowania. Do najskuteczniejszych systemów wychowawczych należy harcerski system wychowawczy, który starałem się zbadać i opisać przy pomocy metod naukowych. W tym czasie brałem udział w pracach zespołu teoretyków harcerstwa, w tym również nauczycieli akademickich prowadzących przedmiot „Metodyka wychowania w ZHP”, skupionych przy redakcji miesięcznika ZHP „Harcerstwo” oraz byłem kierownikiem Działu Starszoharcerskiego redakcji miesięcznika „Harcerz Rzeczypospolitej”. W latach 1985–1989 opublikowałem 40 artykułów na łamach czasopism harcerskich takich jak „Harcerstwo”, „Drużyna-Na Tropie”, „Drużyna-Propozycje” i „Harcerz Rzeczypospolitej”, miały one charakter głównie metodyczny i refleksji pedagogicznej, a niektóre podejmowały również tematykę historii harcerstwa. Opracowałem także broszurę *Materiały do kształcenia drużynowych starszoharcerskich*, (Kraków 1986, Komenda Krakowskiej Chorągwi ZHP) oraz wspólnie z dr. (obecnie prof. dr hab.) Sławomirem Mazurem i dr. Antonim Weyszenhofem przewodnik metodyczny *Studium fakultatywne Metodyki wychowania harcerskiego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie* (Kraków 1986, Wyższa Szkoła Pedagogiczna).

W latach 1987–1989 uczestniczyłem jako członek zespołu w badaniach, prowadzonych w ramach Centralnego Programu Badań Podstawowych nr 08.18 w dziale II A „Wychowanie Patriotyczno-Obronne” prowadzonych przez Instytut Problemów Młodzieży URM pod kierunkiem prof. dr hab. Jana Bogusza. W ramach tych badań zajmowałem się udziałem ZHP w procesie wychowania patriotyczno-obronnego oraz poglądami i realizacją przysposobienia wojskowego w harcerstwie na przestrzeni dziejów, aktualnym stanem realizacji tego kierunku w ZHP oraz odbiciem tej działalności w literaturze harcerskiej i prasie organizacyjnej. Wynikiem badań były trzy sprawozdania etapowe opracowane w latach 1987, 1988 i 1989, w których przygotowaniu uczestniczyłem.

W roku 1990 pod kierunkiem doc. dr hab. (później prof. dr hab.) Andrzeja Pankowicza (UJ) podjąłem badania nad dziejami ruchu skautowego na terenie Galicji i Śląska Cieszyńskiego w latach 1910–1919. Badania zakończyłem w roku 1993 obroną pracy doktorskiej pt. *Skauting polski w Galicji w latach 1910–1919* na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Recenzentami pracy byli prof. dr hab. Józef Buszko (UJ) i prof. dr hab. Michał Śliwa (WSP w Krakowie). Na podstawie dysertacji doktorskiej przygotowałem do druku pracę pt. *Skauting polski w Galicji i na Śląsku Cieszyńskim w latach 1910–1919* (poz. 11).

Ponadto przeprowadzone badania i zebrane materiały archiwalne pozwoliły na przygotowanie do druku wspólnie z prof. dr hab. Andrzejem Pankowiczem i pod redakcją prof. dr hab. Heleny Madurowicz-Urbańskiej publikacji pt. *Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji. Skauting polski w Galicji w latach 1911–1918* (poz. 12). Informator należy do serii *Informatorów statystycznych do dziejów społeczno-gospodarczych Galicji*, wydawanych z inicjatywy i pod redakcją prof. Heleny Madurowicz-Urbańskiej. Przedstawia w ujęciu statystycznym zjawisko

społeczne, jakim było powstanie i rozwój ruchu skautowego w Galicji w latach przed i w czasie I wojny światowej. Pierwsza część *Informatora* opisuje genezę ruchu skautowego na świecie i na ziemiach polskich, ocenę stanu badań zagadnienia, krytyczne omówienie literatury oraz charakterystykę podstawy źródłowej pracy. Obejmuje ona zespoły archiwalne (AAN w Warszawie, APAN w Warszawie, AP w Krakowie), źródła drukowane (w tym sprawozdania szkole) i opracowania. Bibliografia obejmuje ponad 300 pozycji. W formie rozprawy analitycznej został przedstawiony najpierw materiał statystyczny odnoszący się do okresu sprzed wojny, a następnie działalność skautingu w czasie I wojny światowej. Zwłaszcza ten drugi wątek nie był dotychczas przedmiotem opisu w zaproponowanej skali. Część druga zawiera 44 tabele, z których 29 odnosi się do okresu sprzed wybuchu wojny, a pozostałe do okresu od VIII 1914 do XI 1918 r. Dla obu okresów przyjęto podział na skauting męski i żeński. W układzie tabel zastosowano układ alfabetyczny miejscowości działania poszczególnych drużyn oraz ich numer. Większość informacji została skategoryzowana przy zachowaniu określeń poszczególnych zjawisk i faktów zgodnych z brzmieniem źródła. Wszystkie tabele opatrzone wykazem wykorzystanych źródeł. *Informator* uzupełnia mapę z zaznaczeniem miejscowości działalności drużyn.

Informator został przychylnie przyjęty jako udana próba przedstawienia w ujęciu statystycznym ruch społeczny i zrecenzowany m.in. na łamach „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*” f. 24 – *Studia ad Educationem Defensoriam Pertinentia* (I:2005, s. 200–202).

Następnie realizowałem badania własne „Wychowanie patriotyczne w organizacjach młodzieżowych okresu międzywojennego” (2002–2005) i „Wychowanie w Związku Harcerstwa Polskiego na przestrzeni dziejów” (2006–2007).

* * *

Pierwsze z uwagi na chronologię, a także bardzo istotnym z punktu widzenia ideologii ruchu, jest zagadnienie źródeł idei skautowej, jej recepcji na ziemiach polskich i adaptacji w ruch harcerski (poz. 31, 49). Ruch skautowy przeniesiony na przełomie XIX i XX wieku z Anglii, był dziełem gen. Roberta Baden-Powella (poz. 23), który połączył w swojej koncepcji szereg wcześniejszych koncepcji pedagogicznych od Epikteta po indianizm Ernesta Thompsona Setona (poz. 33) i innych. Skauting trafił na ziemiach polskich na podatny grunt w postaci środowisk młodzieżowych zorganizowanych początkowo w kółkach samokształceniowych, a następnie w „Zecie”, „Pecie” i „Zarzewiu”. Idee skautowe spotkały się z postępowymi i nowatorskimi poglądami przedstawicieli środowiska akademickiego (poz. 15) w dziedzinie etyki (Wincenty Lutosławski), pedagogiki (Henryk Jordan) oraz wychowania fizycznego (Kazimierz Wyrzykowski). Również środowisko oświatowe, przy początkowej pewnej dozie nieufności ze strony władz szkolnych oraz życzliwości, a czasem nawet entuzjazmie ze strony części nauczycieli wsparło rozwój młodego ruchu (poz. 8). Sytuację w pierwszym okresie działalności ruchu charakteryzuje odnaleziony przez mnie list A. Małkowskiego do gen. R. Baden-Powella (poz. 3).

Intensywna praca działaczy zrzeszonych w Naczelnej Komendzie Skautowej, a potem Związkowym Naczelnictwie Skautowym, w których gronie znalazło się wielu wybitnych reprezentantów „Sokoła”, „Eleusis” i „Zarzewia” a także pedagogów, naukowców i praktyków, jak Andrzej Małkowski (poz. 28), Olga Drahonowska (poz. 35), dr Tadeusz Strumiłło (poz. 32), dr Zygmunt Wyrobek, (poz. 4), pozwoliła na powstanie w łonie zachowawczego w poglądach i biernego w swojej masie sokolstwa żywego i spontanicznie rozwijającego się skautingu. Do legalnego „Sokoła” weszły w ten sposób liczne jednostki wywodzące się z konspiracyjnego „Zarzewia”, a obok nich także grupy powstałe z inicjatywy samej młodzieży w różnych miastach Galicji.

Dzięki działalności wydawniczej rozpoczętej dwoma oryginalnymi adaptacjami na grunt polski fundamentalnego dzieła gen. Roberta Baden-Powella pt. *Scouting for Boys*, wychodzącemu od jesieni 1912 r. dwutygodnikowi „Skaut”, a także systematycznej akcji lustracyjnej prowadzonej przez członków lwowskiego ZNS, ruch szybko się rozwijał. „Sokół” nadał mu ramy organizacyjne i zapewnił

warunki materialne, tworząc w terenie miejscowe komendy skautowe. W ślad za drużynami męskimi powstały również żeńskie. Ich organizacja napotykała większy niż w przypadku drużyn męskich opór społeczeństwa, wynikający z braku przekonania do nieznanego wówczas sposobu traktowania dziewcząt w drużynach skautowych – konieczności zaakceptowania ich samodzielności, dłuższych wypraw, obozowania itp.

Połączenie zachowawczo zorientowanych, związanych z endecją władz oraz radykalnie nastawionej młodzieży, kierującej się zasadami prawa skautowego nakazującego czynną służbę Ojczyźnie, musiało nieuchronnie prowadzić do konfliktów ideowych. Były one jednak rzadkie z uwagi na ścisły nadzór ze strony lokalnych władz „Sokoła” i szkół. Dopiero przed samą wojną doszło na tym tle do próby rozłamu.

W momencie wybuchu wojny młodzież opowiedziała się ostatecznie za orientacją niepodległościową, wstępując masowo do Legionów Polskich, mimo opartych na mętnych dość wyjaśnieniach protestów ZNS. Patriotycznie zorientowane pokolenie, które nie mogło pamiętać tragedii powstań, skorzystało z okazji do wzięcia udziału w walce o niepodległość Ojczyzny. Nie kierowało się ono politycznymi rozważaniami, ale uczuciem, które nie pozwalało mu biernie czekać (poz. 62).

Wojna udowodniła skuteczność wychowania harcerskiego, tak w zakresie rozwijania patriotyzmu, jak i przygotowania wojskowego. Przykładem na to są setki, a w toku całych działań wojennych tysiące harcerzy biorących udział w działaniach wojennych. Władysław Nekrasz podaje liczbę 9 tysięcy harcerzy służących w polskich formacjach wojskowych w latach 1914–1920, z tych poległy 584 osoby. Natomiast według Mariana Miszczuka w Legionach służyło ponad tysiąc skautów, z czego wynika, że co trzydziesty legionista był skautem. Liczby te odnoszą się do członków wszystkich organizacji skautowych działających na ziemiach polskich, ale trzeba uwzględnić, że znaczny procent stanowił będzie tu młodzież z Galicji, bowiem w momencie wybuchu wojny większość skautów należała do drużyn podporządkowanych Związkowemu Naczelniectwu Skautowemu, która to organizacja w kolejnych latach wojny zasilala wszystkie polskie formacje zbrojne.

Podczas kiedy starsi skauci zgłaszali się do wojska, harcerki i młodszy skauci podjęli zadania z zakresu służby społecznej, opiekowali się rannymi, uciekinierami, a później również internowanymi i jeńcami. Zajmowali się dziećmi, organizowali służby porządkowe i sprawnie działające poczty, zastępowali powołanych do wojska pracowników różnych instytucji. Realizowali w ten sposób nakazy prawa skautowego, a taka postawa jednała organizacji sympatię społeczeństwa. Obok tego młodszy skauci przygotowywali się do służby żołnierskiej, a skautki brały udział w służbach wywiadowczych, były łączniczkami, organizowały i obsługiwały szpitale, szwalnie, kuchnie i punkty opatrunkowe.

Wybuch wojny, mobilizacja obejmująca mężczyzn od 18 do 45 roku życia (powtarzana co roku bardzo rygorystycznie przez władze austriackie), obejmująca nawet nauczycieli i urzędników, ewakuacja do zachodnich krain monarchii, a następnie działania wojenne na terenie Galicji, które trwały od września 1914 do września 1915 r., łącznie z wywożeniem mężczyzn w głąb Rosji w czasie wycofywania się wojsk rosyjskich, spowodowały sparaliżowanie pracy skautingu galicyjskiego. Tu właśnie leży przyczyna osłabienia pracy trwającej do 1916 r., łączyło się to z brakiem instruktorów oraz słabą znajomością metodyki u nowych, niedoświadczonych funkcyjnych drużyn. Braki te musiały zostać zastąpione przez zaangażowanie, obowiązkowość i dyscyplinę wewnętrzną drużyn. Jednak tu i ówdzie można było zauważyć osłabienie pracy wychowawczej drużyn.

Dopiero po ustąpieniu Rosjan zaczęła się powolna odbudowa ruchu. Na początku 1916 r. wznowiono wydawanie „Skauta” i reaktywowano lwowską miejscową komendę skautową. W marcu tego samego roku spotkało się ZNS, które powołało organ wykonawczy – Naczelną Komendę Skautową (poz. 1). W czasie wojny poza Galicją działały: Polska Organizacja Skautowa, Związek Skautek Polskich, Junactwo oraz drużyny podległe komendom dzielnicowym w Warszawie, Poznaniu i Kijowie. Wspaniale rozwijało się Harcerstwo Polskie w Państwie Rosyjskim. Działały też drużyny

wśród wychodźstwa wojennego w Wiedniu, na Morawach i w Czechach. Na zjeździe obradującym od 1 do 2 listopada 1916 r. w Warszawie dokonano połączenia ZHP, POS, i ZSP w Związek Harcerstwa Polskiego, z którym zadeklarowało współpracę również Junactwo. W czerwcu 1918 r. w Krakowie powołano Biuro Skautowe, które jako stały wydział przygotowywało Zjazd Zjednoczeniowy.

Na przełomie października i listopada harcerze wzięli udział w przejmowaniu władzy z rąk austriackich, a następnie w walkach z Ukraińcami i Czechami. Szczególne zasługi położyli oni podczas harcerzy w czasie obrony i odsieczy Lwowa oraz obrony Przemyśla (poz. 2, 59). W następnych latach znów zasilą licznie szeregi Wojska Polskiego. 2 listopada 1918 r. zjazd delegatów wszystkich organizacji skautowych działających na ziemiach polskich podjął uchwałę o połączeniu organizacji. Mimo że negocjacje w sprawie przyłączenia organizacji skautowej z byłego zaboru austriackiego podległej władzom „Sokoła” trwały do stycznia 1920 r., to można uznać, że w połowie roku 1919 proces integracji został zakończony.

Wobec niepowodzenia Polski w plebiscycie i pogłosek o nieuznaniu wyników głosowania wybuchło III powstanie śląskie. Naczelnictwo ZHP udzieliło pomocy powstańcom, przesyłając im znaczny transport ubrań i obuwia. Wielu harcerzy ruszyło do walk na ochotnika, często przekradając się przez granicę. Przykładem może być tu ppor. artylerii Jan Surzycki, uczestnik walk o Lwów i wojny polsko-bolszewickiej, który przedarł się na Górny Śląsk, gdzie dowodził baterią i zginął (poz. 46).

W okresie międzywojennym harcerstwo wniosło istotny wkład w wychowanie pokolenia powojennego, którego efektem był późniejszy masowy udział jego wychowanków w konspiracji w latach II wojny światowej. Związek Harcerstwa Polskiego należał też do wyraźnie widocznych na forum europejskim organizacji skautowych tak pod względem liczby, jak organizacji imprez międzynarodowych oraz sukcesów w wyszkoleniu, rozwoju metodyki i specjalności, m.in. wodnej i lotniczej (poz. 52).

Powstała formalnie w maju 1911 roku w łonie Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” polska organizacja skautowa szybko nawiązała kontakty z londyńską kwaterą główną, dokąd niebawem w celu bliższego zapoznania się z organizacją angielską wysłano Andrzeja Małkowskiego. Pierwsze wystąpienie polskiego skautingu na forum międzynarodowym miało miejsce na III Wszelchbrytyjskim Zlocie Skautowym do Birmingham w sierpniu 1913 r., gdzie mimo protestów państw zaborczych reprezentacja wystąpiła pod narodowym sztandarem.

Po przerwie spowodowanej I wojną światową, walką o kształt granic odrodzonej Rzeczypospolitej i wojną polsko-bolszewicką Związek Harcerstwa Polskiego na początku lat dwudziestych XX w. powrócił na forum międzynarodowe. Odtąd udział harcerzy i harcerek w zlotach międzynarodowych, a instruktorów i instruktorek w konferencjach międzynarodowych i organach kolegialnych organizacji międzynarodowych stale się zwiększał. Wśród wybitnych instruktorów harcerskich, którzy zaznaczyli swoją obecność w ruchu międzynarodowym wymienić należy w pierwszym rzędzie hm. RP Olę Małkowską (poz. 35), członkinię Komitetu Światowego GGSWA, a później także przedstawicielkę Związku Skautek w Komitecie Opieki nad Dziećmi Ligi Narodów, hm. RP Tadeusza Strumiłłę (poz. 32), najpierw przewodniczącego Biura Skautów Słowiańskich, a później członka Międzynarodowego Komitetu Skautowego oraz Przewodniczącego ZHP dr Michała Grażyńskiego, przewodniczącego Biura Skautów Słowiańskich.

Ważna pozycja ZHP w skautingu międzynarodowym wynikała zarówno z liczebności ZHP jak i szybkiego osiągnięcia wysokiego poziomu wyszkolenia w zakresie obozownictwa, a następnie również tzw. specjalności: w pierwszej kolejności żeglarstwa a potem i innych, np. sportów lotniczych. Wspaniałą imprezą był Jubileuszowy Zlot 25-lecia Harcerstwa w Spale (poz. 10). Wysoką ocenę polskiego harcerstwa potwierdziły znakomite wystąpienia ZHP na kolejnych Jamboree w Gödöllő i Vogelenzang. Duże zainteresowanie wzbudzał eksperyment zuchowy A. Kamińskiego, który budził nawet pewne zaniepokojenie, będąc na swój sposób rodzajem konkurencji dla międzynarodowego ruchu wilczego. Powyższe dowodzi istotnego wkładu polskiego harcerstwa

w działalność skautingu europejskiego i światowego oraz jego pozycji wśród innych organizacji tego typu.

Później, w krótkim okresie w miarę swobodnego rozwoju harcerstwa w drugiej połowie lat czterdziestych, nie udało się nawiązać bardziej intensywnych kontaktów międzynarodowych. Odtąd Związek Harcerstwa Polskiego był nieobecny na forum europejskim przez niemal pół wieku. Został przyjęty ponownie do Światowej Organizacji Ruchu Skautowego – WOSM i Światowego Stowarzyszenia Przewodniczek i Skautek WAGGGS w 1996 r.

Do ważnych kierunków działalności harcerstwa międzywojennego należało przysposobienie wojskowe (poz. 16, 17). To nachylenie harcerstwa w kierunku p.w. było nawet krytycznie odbierane wśród innych organizacji skautowych, gdzie harcerstwo miało opinię organizacji paramilitarnej.

Przysposobienie wojskowe stanowi ważny aspekt działalności harcerstwa, który w okresie powojennym był rzadko przedmiotem badań i w związku z tym nie został szczegółowo opracowany. Dotyczy to również szerszej problematyki stosunków pomiędzy władzami wojskowymi a harcerstwem. Stosunki te na przestrzeni całej historii harcerstwa były bliskie, co wynikało z jednej strony z sytuacji, iż harcerstwo stanowiło naturalne zaplecze wojska i władze wojskowe z zainteresowaniem obserwowały działalność organizacji; z drugiej zaś strony zajęcia o charakterze wojskowym – strzelanie, manewry czy choćby obozowanie były zawsze atrakcyjne dla dorastającej młodzieży. Dodać tu należy, że wielu byłych harcerzy i instruktorów podejmowało służbę zawodową w wojsku, osiągając w nim niejednokrotnie wysokie stanowiska, byli to m.in. gen. J. Gąsiorowski, gen. B. Olbrycht, gen. W. Langner (poz. 44), gen. S. Sosabowski, gen. S. Grot-Rowecki, gen. F. Pfeiffer-Radwan.

Już przed powstaniem odrodzonego państwa polskiego harcerstwo miało poważny dorobek w dziedzinie przysposobienia wojskowego. W początkach listopada 1918 roku władze harcercie porozumiały się z Polską Organizacją Wojskową, ustalając że harcerstwo przeprowadzi mobilizację młodzieży. Początek niepodległości to udział harcerzy w przejmowaniu władzy z rąk austriackich a następnie walki w obronie ziem polskich z Ukraińcami i Czechami. Szczególne zasługi położyli harcerze w czasie obrony i odsieczy Lwowa oraz obrony Przemyśla. W tym samym czasie powstał Batalion Harcerski w Warszawie oraz kompanie harcercie w Kaliszu i Poznaniu. W Wilnie podczas najazdu bolszewickiego został utworzony Batalion Harcerski, który następnie po kilku miesiącach został przemianowany na 6 Harcerski pułk piechoty. Po uchwaleniu w styczniu 1920 roku przez IV Zjazd Naczelnej Rady Harcerskiej statutu Związku został on przesłany m.in. do Ministerstwa Spraw Wojskowych, które zastrzegło sobie nadzór i kontrolę nad prowadzonym w ZHP szkoleniem strzeleckim i polowym.

W okresie ofensywy wojsk sowieckich latem 1920 r. ZHP rozpoczął przygotowania do udziału w obronie Państwa Polskiego. Przewodniczącym ZHP został wybrany organizator Armii Ochotniczej gen. Józef Haller. 5 lipca Naczelnictwo ZHP wydało rozkaz z wezwaniem „*Ojczyzna w niebezpieczeństwie*”. Już dzień później w całej organizacji ogłoszono stan pogotowia wojennego. Zawarto porozumienie z Generalnym Inspektorem Armii Ochotniczej, deklarując udział w obronie państwa ok. 30 tys. młodzieży harcercie. Władze terenowe przeprowadziły rejestrację harcercie zdolnych do noszenia broni a nie podlegających jeszcze poborowi oraz starszych harcercie do służby samarytańskiej i pomocniczej. Naczelnictwo ZHP poleciło nawiązać kontakt z wojskiem, Komitetami Obrony Państwa, władzami administracyjnymi, PCK i innymi organizacjami społecznymi. 13 lipca zarządzono mobilizację harcercie oddziałów ochotniczych, miały się one stawić w dniu 17 lipca. Harcerze zostali wcieleni do 201, 205, 236 ochotniczych pułków piechoty a także do innych jednostek. Ogólna liczba ochotników, którzy zgłosili się do służby z bronią w rękę sięgnęła 9 tysięcy. W ochotniczej służbie pomocniczej i zastępczej wzięło udział 15 tysięcy harcercie i harcercie. Harcerze byli także angażowani do służby wywiadowczej na tyłach wojsk sowieckich. W tym celu powstała

Harcerska Organizacja Wywiadowcza, która ściśle współpracowała z Komendą Naczelną nr 3, będącą ekspozyturą wywiadowczą Naczelnego Dowództwa WP na Ukrainę.

I Walny Zjazd ZHP odbyty w Warszawie w dniach 30 XII 1920–2 I 1921 r. podjął wśród innych ważnych uchwał, kończących ostatecznie okres tworzenia struktur organizacyjnych Związku, postanowienia dotyczące miejsca przysposobienia wojskowego w działalności organizacji. Uchwała zjazdu określiła, że zadaniem harcerskiego wojskowego wyszkolenia winno być wychowanie takiego typu obywateli, którzy by w razie potrzeby byli gotowi z własnej woli stanąć pod broń, umożliwiając przez poprzednio zdobyte wyćwiczenie w harcerstwie, szybką organizację licznej armii, członkowie której będą posiadać cnoty dobrego żołnierza. W dalszym ciągu uchwały podkreślono, że przygotowanie wojskowe młodzieży jest jednym z najważniejszych zadań ogólnoobywatelskiego wychowania harcerskiego i wezwano kierowników drużyn do usilnej pracy w tym kierunku. Uchwała zjazdu rozpoczęła prace nad określeniem sposobu realizacji programu przysposobienia wojskowego w harcerstwie i uregulowaniem wzajemnych stosunków pomiędzy harcerstwem i wojskiem. Uchwała zjazdu rozpoczęła prace nad określeniem sposobu realizacji programu przysposobienia wojskowego w harcerstwie i uregulowaniem wzajemnych stosunków pomiędzy harcerstwem i wojskiem.

W czerwcu 1921 r. Oddział III Sztabu Generalnego MSWojsk. wydał *Instrukcję tymczasową w sprawie stosunku władz wojskowych do organizacji wojskowo-wychowawczych*. W ślad za tą instrukcją Główna Kwatera Męska przesała do komend chorągwi wskazówki, w których poleca nawiązanie kontaktów z władzami wojskowymi na szczeblu komendy chorągwi i hufca, złożenie im zapotrzebowań odnośnie pomocy i planów szkolenia, podjęcie niektórych ćwiczeń oraz starań w celu wypożyczenia lub nabycia broni. W dniach 31 X–2 XI 1921 r. obradował w Krakowie VIII Zjazd NRH, który obok innych spraw omawiał również zagadnienia przysposobienia wojskowego i współpracy harcerstwa z wojskiem. Najlepsze wyniki we współpracy zanotowano w większych środowiskach. *II Sprawozdanie Naczelnej Rady Harcerskiej* na II Walny Zjazd ZHP w grudniu 1921 r. podkreślało, że przysposobienie wojskowe stanowi nieodłączną część programu wychowania harcerskiego, a Zjazd potwierdził wagę wojskowego wyszkolenia harcerzy. W 1922 r. harcerstwo uzyskało od wojska milion marek na przybory sportowe oraz dwa miliony marek na karabinki sportowe do użytku poszczególnych chorągwi. W lecie przy współudziale wojska zostało zorganizowane 8 obozów dla instruktorów harcerskich.

W grudniu 1922 r. podpisano *Zasady współpracy Związku Harcerstwa Polskiego z Ministerstwem Spraw Wojskowych*, które stwierdzały, że ZHP prowadzi przysposobienie wojskowe we własnym zakresie jako nieodłączną część normalnej pracy organizacji. Jego podstawą miało być wychowanie fizyczne, samo zaś przysposobienie wojskowe realizowane w formie zdobywania sprawności oraz ćwiczeń i wykładów prowadzonych w harcerskich grupach ćwiczeń. W lutym 1923 r. podpisano podobny dokument dotyczący harcerstwa żeńskiego. W czerwcu 1923 r. Główna Kwatera Męska zatwierdziła *Program przysposobienia wojskowego na kursach instruktorskich i dla drużynowych*, ale już w roku następnym zrezygnowano z tak prowadzonego szkolenia, wprowadzając w to miejsce, uzgodnioną z MSWojsk. zasadę, że w kursach instruktorskich, dotowanych przez wojsko, powinni uczestniczyć harcerze, którzy ukończyli kurs przysposobienia wojskowego, organizowany przez władze wojskowe, w ilości co najmniej 30 % uczestników kursu, a w roku 1924 ustalono zasadę wymagania stopnia p.w. od instruktorów.

W tymże roku harcerstwo żeńskie przystąpiło do Komitetu Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju, a Naczelnictwo ZHP złożyło Ministerstwu Spraw Wojskowych *Memoriał w sprawie znaczenia Harcerstwa dla obrony państwa*, co było wynikiem wstrzymania dofinansowania przez MSWojsk., wynikającego z polityki oszczędnościowej rządu. 16 maja 1925 r. przedstawiciele władz naczelnych Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej, Głównego Związku Straży Pożarnych, ZHP, Związku Polskich Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” oraz Związku Strzeleckiego zawiązali Komitet Stowarzyszeń Przysposobienia Wojskowego. Przewodniczącym komitetu wybrano S. Sedlaczka, wiceprzewodniczącym ZHP, zaś sekretarzem O. Grzymałowskiego, sekretarza generalnego ZHP.

O tym jak realizowano przysposobienie wojskowe w terenie informuje sprawozdanie Komendy Chorągwi Męskiej w Toruniu. Na ogólną liczbę 725 harcerzy, w tym 223 do lat 16, ćwiczyło 698, w tym 105 do lat 16. Z tych 177 należało do hufców szkolnych a 521 ćwiczyło w drużynach. W lecie 1925 r. odbyło się zgrupowanie obozów harcerskich p.w. w Zegrzu, obejmujące obóz dla kandydatów na instruktorów p.w. i obóz łączności – łącznie 138 uczestników. W obozach p.w. brało udział 305 harcerzy. Własne obozy p.w. lub uznane za p.w. zorganizowały 4 chorągwie. W sprawozdaniu Rady Naczelnej podano liczbę 3116 ćwiczących w p.w. harcerzy. W czasie wakacji 1926 r. zorganizowano związkową grupę obozów p.w. w Terle dla 250 harcerzy z 7 chorągwi, obozy te ukończyło 233 uczestników. Ponadto zorganizowano szereg obozów instruktorskich, które w swoich programach uwzględniały problematykę p.w. Również harcerki wzięły udział w letnich obozach p.w. organizowanych przez Komitet Społeczny Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju. Sprawozdanie roczne NRH za rok 1926 informuje o 3904 harcerzach szkolonych w zakresie p.w.

Dyskusje nad metodami prowadzenia przysposobienia wojskowego w harcerstwie nie zakończyły się z końcem okresu przedmajowego, trwały one nadal. Wynikały ze specyfiki pracy harcerskiej. Co prawda, harcerstwo wywodziło się w linii prostej ze skautingu, a ten miał swoje korzenie w koncepcji R. Baden-Powella przygotowania wojskowego rekrutów, jednak harcerstwo z połowy lat dwudziestych było już bardzo odległe od angielskiego skautingu z końca pierwszej dekady XX wieku. Skupiało w swoich jednostkach organizacyjnych członków nieraz bardzo różniących się wiekiem, a jego program objął znacznie szersze zadania niż tylko wyszkolenie rekruta. Zresztą także i armia zaczęła już wcześniej zwracać uwagę nie tylko na wychowanie fizyczne ale także i na wychowanie moralne żołnierzy.

Podstawę powyższych ustaleń stanowią archiwalia zgromadzone w zespole akt ZHP Archiwum Akt Nowych w Warszawie (poz. 17). Znajdujące się w Archiwum Akt Nowych akta ZHP stanowią zespół o skomplikowanej budowie. Główny jego trzon to dokumentacja działalności Związku Harcerstwa Polskiego z lat 1918–1939. Z punktu widzenia struktury archiwalnej oraz metod porządkowania akt, trzeba podkreślić, że ZHP jako instytucja społeczna, nie miał wykształconej kancelarii, a sposób załatwiania spraw i technika pracy biurowej zależały każdorazowo od inwencji i znajomości rzeczy osoby kierującej pracą. Stąd pojawiają się niekonsekwencje i niejednorodność układu akt nawet w odniesieniu do okresów, gdy sprawy wydawały się być uregulowane aktami normatywnymi.

Najstarsze chronologicznie archiwalia odnoszą się do działalności Naczelnego Inspektoratu Harcerskiego usytuowanego przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rady Regencyjnej. Przy nim to z kolei w listopadzie 1918 roku zostały powołane Pogotowie Młodzieży (t. 200–201) i Pogotowie Harcerek (t. 202, 2276). Zawierają one programy i instrukcje, a także listy uczestników, korespondencję i sprawozdania. Materiały odnoszą się do okresu 1918–1920.

W lutym 1919 roku, realizując stosowny zapis *Ustawy o powszechnym obowiązku służby wojskowej* z dnia 27 X 1918 r., Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powołało w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wojskowych Komisję Tymczasową do spraw wyszkolenia wojskowego młodzieży. Dokumenty dotyczące tego, zapomnianego niemal zupełnie epizodu z dziejów przysposobienia wojskowego młodzieży, przetrwały właśnie w zespole ZHP (t. 290–295). Stało się tak prawdopodobnie dlatego, że w skład komisji wchodził jako delegat Ministerstwa W.R. i O.P. dr Tadeusz Strumiłło – Naczelny Inspektor Harcerski. Obok powołania Batalionu Młodzieży Szkolnej przy warszawskiej Szkole Podchorążych komisja prowadziła szereg ciekawych prac studyjnych. Działalność komisji zamyka się w roku 1919.

Działalność harcerstwa w okresie ofensywy wojsk sowieckich dokumentują akta Komendy Harcerskich Oddziałów Ochotniczych z roku 1920 (t. 1937–1954) oraz Wydziału Pogotowia Harcerek z lat 1920–1921 (t. 2276–2282). Tu także należy zaliczyć teczki omyłkowo zapewne włączone do dokumentacji Wydziału Obozów i Turystyki Głównej Kwatery Męskiej zawierające korespondencję

dotyczącą harcerzy służących w wojsku datowaną na lata 1919–1921, starań o przydziały wojskowe harcerzy oraz wykazy i zestawienia liczbowe harcerzy w wojsku, obie teczki z roku 1920 (t. 1663–1665). Spośród wymienionych najobszerniejsze materiały Komendy Harcerskich Oddziałów Ochotniczych zawierają liczne dokumenty obrazujące ich działalność, w tym również wykazy ochotników harcerzy i korespondencję. Również akta ilustrujące działalność harcerek, w tym m.in. poszczególnych placówek pogotowia, czołówki sanitarnej „Czujka”, poczty harcerskiej, opieki nad zmobilizowanymi harcerzami, są bogate i jak można sądzić niemal kompletne.

Okres po I wojnie światowej rozpoczynają dokumenty dotyczące ustalenia zasad współpracy harcerstwa z innymi instytucjami i organizacjami. I tak, ważne i długotrwałe negocjacje z władzami wojskowymi znajdują swoje odzwierciedlenie w dokumentach z lat 1922–1923 (t. 465), a późniejsze kontakty, ustalenia i decyzje w materiałach z lat 1920–1929 (t. 1666–1671). Natomiast o relacjach z innymi organizacjami jak Związek Strzelecki, „Sokół” czy PCK mówią akta z lat 1921–1922 (t. 417). Tu także należałoby zaliczyć pełną dokumentację posiedzeń Komitetu Stowarzyszeń Przystosowania Wojskowego z okresu 16 V 1925–5 V 1926. (t. 368, 1673). To, że znalazły się wśród archiwów ZHP, wynika niewątpliwie z faktu, że przewodniczącym komitetu był naczelnik Głównej Kwatery Męskiej – Stanisław Sedlaczek, a sekretarzem komitetu – sekretarz generalny ZHP Olgierd Grzymałowski.

Działalność Wydziału Przystosowania Wojskowego Głównej Kwatery Męskiej znajduje odzwierciedlenie w dokumentach tego wydziału, pochodzących z lat 1925–1930 (t. 1674, 1708–1710), oraz dotyczących organizacji zawodów strzeleckich (t. 1672, 1688). Niewątpliwie najcenniejsze będą w tej grupie programy pracy, raporty oraz sprawozdania wydziału i z terenu. Wśród dokumentów Wydziału Przystosowania do Obrony Kraju Głównej Kwatery Harcerek znajdują się materiały dotyczące początków tej działalności, realizowanej w Wydziale PW od połowy lat dwudziestych (t. 2185–2187). Spośród nich najwięcej mogą wnieść sprawozdania z obozów i kursów. Praca w zakresie przystosowania wojskowego w terenie znajduje swój wyraz jedynie w aktach komendy Hufca Męskiego w Lesznie, jest to korespondencja w sprawach w.f. i p.w. z lat 1922–1929 (t. 2483).

Skomplikowane losy zespołu zaważyły na aktualnym stanie archiwaliów. W trakcie prac nad nim niektóre dokumenty zostały niewłaściwie zaklasyfikowane, inne być może od początku znalazły się przypadkowo wśród dotyczących zupełnie innych zagadnień. Praca większości działaczy harcerskich w okresie międzywojennym miała charakter społeczny, dokumentacja zaś była prowadzona w zależności od ich indywidualnych umiejętności. Często w teczkach znajdują się ręcznie pisane brudnopisy i kolejne wersje dokumentów. Z jednej strony utrudnia to zapoznanie się z danym problemem, zwłaszcza jeśli na dodatek brudnopisy nie są ułożone chronologicznie i są nie datowane. Z drugiej zaś są smakowitym kąskiem dla badacza, który może prześledzić dane zagadnienie, np. przebieg rozmów pomiędzy Naczelnictwem ZHP a władzami wojskowymi w latach 1922–1923.

Trzeba też zdawać sobie sprawę z faktu, że uporządkowanie zgodnie ze strukturą instytucjonalną i chronologią choćby jednego zespołu archiwalnego jest pracą tytaniczną, wymagającą ogromnego nakładu czasu. Uwzględniając to, że zespół w latach 1939–1956 znalazł się w rękach najpierw niemieckich a potem sowieckich, możemy się cieszyć, że znajduje się obecnie w tak dobrym stanie.

Przykładem realizacji programu przystosowania wojskowego na terenie chorągwi możemy prześledzić na podstawie Krakowskiej Chorągwi Męskiej/Harcerzy (poz. 48). Powstała ona w 1920 r. w związku z wejściem w życie statutu ZHP, zatwierdzonego 2 VIII 1920 r. Uwzględnił on nadzór i kontrolę nad zajęciami polowymi i strzeleckimi ze strony Ministerstwa Spraw Wojskowych. W lipcu t.r. Naczelnictwo ZHP ogłosiło mobilizację. W Krakowie jeszcze w czerwcu t.r. powstał Harcerski Oddział Ochotniczy w liczbie 77 harcerzy. Następnie w lipcu dalszą rekrutację prowadził z polecenia Komendy Okręgu ZHP Józef Grzesiak (poz. 35). Ochotnicy ci tworzyli kompanię marszową pod Warszawą. Równocześnie w koszarach przy ul. Rajskiej powstał harcerski półbatalion pod dowództwem Bronisława Piątkiewicza (poz. 35), którego żołnierze w sierpniu w składzie V

batalionu 201 p.p. obsadzili granicę Górnego Śląska nad Przemszą, udzielając pomocy wojskom powstańczym, a we wrześniu dwie ok. 100-osobowe grupy zostały skierowane do Cieszyna i w kierunku na Oświęcim.

Z liczby wystąpień, memoriałów, protokołów spotkań itp., zachowanych w dawnym Centralnym Archiwum Harcerskim (obecnie zesp. ZHP w Archiwum Akt Nowych w Warszawie), sądzić można, że władze harcerskie od początku działalności w II RP przywiązywały do kwestii przysposobienia wojskowego dużo uwagi. Nie były to jednak sprawy łatwe tak na szczeblu centralnym, jak i w poszczególnych Oddziałach. Z jednej strony w ocenie współpracy na zjazd komendantów chorągwi w Krakowie czytamy, że stosunki układają się bardzo dobrze, a gen. A. Osiński, dowódca Okręgu Korpusu jest wiceprzewodniczącym Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie. Udzielił on harcerstwu 12-pokojowego lokalu, a na kurs instruktorski w lecie 1921 r. otrzymano namioty, kuchnię polową, aprowizację, przyrządy techniczne i broń. Z drugiej inspektor Armii nr 4 w Krakowie gen. S. Szeptycki oceniał, że harcerstwo ogranicza się do środowiska miejskiego, a z uwagi na konieczność posiadania munduru do osób lepiej sytuowanych. Studenci uważają je za infantylne, a rodzice obawiają się o bezpieczeństwo z uwagi na ćwiczenia z bronią. Obejmuje ono nikły procent młodzieży, a nieco teatralny sposób publicznego prezentowania się nie odpowiada faktycznym efektom pracy.

W roku 1922 Dowództwo Okręgu Korpusu V w Krakowie zorganizowało 4 obozy przysposobienia wojskowego, wówczas jeszcze nazywane obozami przysposobienia rezerw, w tym 1 dla instruktorów harcerskich pod komendą komendanta chorągwi Stefana Kutty-Kalińskiego, oficera instrukcyjnego P.K.U. Kraków-powiat. Można sądzić, że obóz prowadzony przez instruktora harcerskiego, znającego dobrze specyfikę pracy harcerskiej, a równocześnie oficera spełnił założone cele przygotowania kadry harcerskiej do szkolenia młodzieży w zakresie przysposobienia wojskowego, w przeciwieństwie do innych, które prowadzili wojskowi-nieharcerze lub instruktorzy harcerscy-dyletanci wojskowi.

Po unormowaniu zasad współpracy ZHP z Ministerstwem Spraw Wojskowych w grudniu 1922 r. już zimą odbyły się kursy przysposobienia wojskowego, zorganizowane przez władze wojskowe dla członków stowarzyszeń wojskowo-wychowawczych. Jeden z nich miał miejsce w Krakowie. W tym samym czasie władze wojskowe przystąpiły do realizacji koncepcji włączenia poszczególnych ogniw organizacji wojskowo-wychowawczych w plany mobilizacyjne w charakterze jednostek przeznaczonych do służby etapowej. Planowano użycie tych jednostek do tworzenia oddziałów osłony granic, ochrony linii komunikacyjnych, obiektów itp. oraz oddziałów pomocniczych w służbie wewnętrznej, jak kurierów, łączników, pracowników administracji. W I kwartale 1923 r. na terenie D.O.K. V Kraków ZHP wykazał 2987 członków ujętych w planach mobilizacyjnych, w tym 1836 w wieku do 18 lat i 412 – w wieku 18–21 lat. W marcu 1923 r. ukazał się rozkaz Głównej Kwatery Męskiej do Komend Okręgów i Chorągwi z poleceniem organizacji hufców, które stały się podstawowymi jednostkami harcerskimi, upoważnionymi do utrzymywania bezpośrednich kontaktów z oficerami instrukcyjnymi.

W czasie wakacji odbył się kolejny 6-tygodniowy kurs przysposobienia wojskowego (obóz przysposobienia rezerw) dla instruktorów harcerskich z terenu D.O.K. V zorganizowany w Piwnicznej. Sąsiedował on z podobnym kursem zorganizowanym przez Naczelnictwo ZHP. Był prowadzony metodą harcerską podobnie jak w roku poprzednim przez por. S. Kalińskiego. W tym okresie w skład Zarządu Oddziału ZHP w Krakowie wchodził jako wiceprzewodniczący gen. M. Kuliński. Zarząd Oddziału przedstawił Naczelnictwu opinię, iż nie należy urządzać kursów stanowiących połączenie szkolenia instruktorskiego i przysposobienia wojskowego. Odbyty w Jeleśni kurs instruktorski miał charakter wyłącznie metodyczny-instruktorski, a kurs przysposobienia wojskowego ukończyło 20 harcerzy. Problematyka przysposobienia wojskowego była także obecna na zjazdach oddziałów. W Krakowie na Zjeździe Oddziału ZHP w lutym 1925 r. referat pt. *Przysposobienie wojskowe a Harcerstwo* wygłosił nowo mianowany komendant chorągwi męskiej phm. Zdzisław Stieber (poz. 29).

Latem 1925 r. na terenie D.O.K. V Kraków odbyły się obozy instruktorskie harcierskie przysposobienia wojskowego dla Chorągwi Krakowskiej w Sidzinie k. Jordanowa w terminie lipiec-sierpień 1925 r. (22 uczestników) i Chorągwi Katowickiej w dniach 14 VII-24 VIII k. Suchej (15 uczestników). W tym czasie sprawą obozów przysposobienia wojskowego zainteresował się Senat Akademicki Uniwersytetu Jagiellońskiego, który przesłał pismo do Ministerstwa Spraw Wojskowych. Podnosi w nim kwestię, iż obozy p.w. mimo wszelkich korzyści, jakie mogą przynieść dla rozwoju fizycznego uczestników, nie są całkowitym wypoczynkiem, jaki jest uważany za niezbędny po całorocznej pracy szkolnej. W związku z tym postuluje się, aby były one nie dłuższe niż cztery tygodnie, zajmując nie więcej niż połowę wakacji. Był to jeden z szeregu głosów krytycznych, których nie brakowało na łamach prasy pedagogicznej oraz zajmującej się problematyką kultury fizycznej i przysposobienia wojskowego (obok obozów stowarzyszeń odbywały się obozy p.w. dla młodzieży szkolnej).

Na planowany w kwietniu 1926 w Krakowie VI Zjazd Walny ZHP, środowisko krakowskie zgłosiło wnioski dotyczące przysposobienia wojskowego. Proponowano, aby władze harcierskie zwróciły się do wojskowości o taką zmianę programu p.w. dla harcerzy, aby osiągnięcie odpowiedniego stopnia wyszkolenia było możliwe w trakcie ćwiczeń harcierskich. W miejsce 6-tygodniowego obozu p.w. proponowano udział w 8-tygodniowym obozie stałym i 2-tygodniowym wędrownym. Po przejściu odpowiedniego przygotowania harcerz zdawałby egzamin przed komisją wojskową, w skład której wchodziłby również delegat ZHP.

Przedstawiciele krakowskiego środowiska harcierskiego poszukiwali nadal najlepszego sposobu realizacji przysposobienia wojskowego na terenie harcerstwa. Temat ten podejmowali m.in. pracownicy naukowci UJ prof. med. Stanisław Ciechanowski (poz. 44) i doc. dr Zygmunt Wyrobek (poz. 4).

Jednym z najprężniej działających w okresie międzywojennych środowisk harcierskich były krakowskie chorągwie harcerek i harcerzy (poz. 61).

Komenda Krakowskiej Chorągwi Męskiej ZHP rozpoczęła pracę w grudniu 1920 r. Pierwszym komendantem chorągwi był Tadeusz Biernakiewicz. W roku 1921 Krakowska Chorągiew Męska liczyła 1862 harcerzy. W lutym prof. UJ Stanisław Ciechanowski (poz. 44) zorganizował Zarząd Oddziału ZHP w Krakowie, a chorągiew żeńską objęła Jadwiga Wojciechowska. Przewodniczący ZHP gen. Józef Haller dokonał wizytacji krakowskiego harcerstwa, a w kwietniu przeglądu drużyn w Parku Jordana. W maju wybuchło III powstanie śląskie, w którym wzięło udział ok. 700 harcerzy, w tym najwięcej z Krakowa. W ataku na Koźle zginął dowodzący baterią powstańczą członek komendy chorągwi pfm. ppor. Jan Surzycki (poz. 46). We wrześniu funkcję komendanta chorągwi objął Stefan Kuta, a przewodnictwo Zarządu Oddziału prof. UJ dr Stefan Surzycki. 31 października na Błoniach odbyła się rewia krakowskich drużyn harcierskich, zorganizowana z okazji VIII Zjazdu Naczelnej Rady Harcierskiej.

Powstała drużyna akademicka „Watra” z zastępami żeńskim i męskim. W maju 1922 r. odbył się „Tydzień Harcierski”, a w jego ramach poświęcenie sztandaru oraz zlot obu krakowskich chorągwi: męskiej liczącej 1553 harcerzy w 51 drużynach i żeńskiej liczącej 930 harcerek w 29 drużynach. W tym czasie prowadziło działalność 12 warsztatów harcierskich. W lipcu 1923 r. zjazd Wolnego Harcerstwa w Krakowie zerwał z ZHP. Latem odbyły się kursy instruktorskie chorągwi męskiej i żeńskiej. W maju 1924 r. władze ZHP zawiesiły XIII Krakowską Drużynę Harcerzy za udział w strajku robotników krakowskich w listopadzie 1923 r. W czerwcu harcerze krakowscy uczestniczyli w Zlocie Harcerzy Górnośląskich pod Katowicami, natomiast w lipcu harcarki w I Harcierskim Zlocie Narodowym w Świdrze pod Warszawą, a harcerze w Siekierkach. W sierpniu tego roku zostały otwarte Harcierska Szkoła Pracy i Szkoła Instruktorów w Sromowcach Wyżnych, zorganizowane i kierowane przez Olgę Małkowską. Nastąpił silny napływ do drużyn młodzieży robotniczej i rzemieślniczej.

W roku 1925 w obozach uczestniczyło 201 harcerek i 468 harcerzy. W I 1926 roku otwarto na Wawelu świetlicę VI Krakowskiej Drużyny Harcerzy. Ukazała się „Jednodniówka Akademickiego

Koła St. Harcerstwa” pod redakcją Władysława Szczygła z artykułem przodownika Ignacego Fika, w którym wzywał do uderzenia w panujący ustrój polityczny, w efekcie został usunięty z szeregów ZHP. W maju w Podgórzu i Łobzowie powstały zawiązki Czerwonego Harcerstwa. Latem 1927 r. zorganizowano 29 obozów dla 622 harcerek i 57 obozów dla 897 harcerzy. W Krakowie gromady Czerwonego Harcerstwa działały w Śródmieściu, na Zwierzyńcu, Nowej Wsi i przy ul. Warszawskiej.

W roku 1928 r. Krakowska Chorągiew Męska liczyła 1728 harcerzy. W czerwcu odbyło się poświęcenie Stanicy Harcerskiej w Kosarzyskach k. Piwnicznej. W lipcu reprezentacja harcerek krakowskich uczestniczyła w II Ogólnopolskim Zlocie Harcerek w Wyszowie nad Bugiem. W grudniu przy udziale rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego prof. J. Kallenbacha harcerstwo krakowskie odbyło w auli UJ uroczystą akademię z okazji 500. rocznicy śmierci rycerza Zawiszy Czarnego z Garbowa. 9 czerwca 1929 r. odbyło się wręczenie sztandarów harcerskich krakowskim hufcom męskiemu i żeńskiemu, które poświęcił arcybiskup Adam Stefan Sapieha. W lipcu t.r. 431 harcerzy i 11 instruktorów wzięło udział w II Zlocie Narodowym Harcerzy w Poznaniu, a 19 – w III Jamboree w Arrowe Park k. Birkenhead w Anglii. Nastąpił dalszy rozwój zrzeszeń starszoharcerskich. W listopadzie Hufiec Kraków odbył wielkie ćwiczenia polowe w Podgórkach k. Tyńca.

W 1930 roku Chorągiew żeńska liczyła 2048 harcerek w 61 drużynach, zaś męska – 2600 harcerzy w 83 drużynach. Latem odbyły się 4 kursy instruktorskie, także dla nauczycieli. We wrześniu w komendzie chorągwi męskiej opracowano dwuletni plan rozwoju harcerstwa. W lutym obradował w Krakowie XI Walny Zjazd ZHP, który wybrał Przewodniczącym ZHP dr. Michała Grażyńskiego. W marcu komendant chorągwi hm. Władysław Szczygieł rzucił hasło „Harcerskiej Służby Polsce”, wezwał do rozwoju drużyn wiejskich, rzemieślniczych, robotniczych, wilczących i starszoharcerskich, większego udziału harcerzy w życiu szkoły i zwiększenia liczby kursów instruktorskich pod namiotami. Chorągiew męska liczyła 3666 harcerzy, zaś żeńska – 2370 harcerek.

Zimą 1931/1932 r. harcerze uczestniczyli w 6 zimowiskach i kursie narciarskim. Trwała akcja pomocy rodzinom bezrobotnych. Latem drużyna żeglarska z Tarnowa wzięła udział w Zlocie Skautów Wodnych nad Jeziorem Garczyńskim. Pod koniec czerwca 184 harcerzy rozbiło pokazowy obóz ośmiu drużyn na krakowskich Błoniach, gdzie następnie odbył się zlot ponad 2000 harcerzy z okazji 20-lecia harcerstwa. Równocześnie w IX Gimnazjum odbyła się Wystawa Harcerska. W obozach uczestniczyło 1558 harcerzy i 988 harcerek. W sierpniu hm RP Olga Małkowska (poz. 35) przewodniczyła odbywającej się w nowo otwartej Szkole Instruktorskiej na Buczu VII Światowej Konferencji Skautek, w której uczestniczyło 60 delegatek z 23 krajów oraz Naczelna Skautka Świata Olave Baden-Powell. W najbliższej okolicy obozowało 9 drużyn żeńskich, prezentując dorobek w zakresie obozownictwa i pionierki. W Okręgu Krakowskim ZHP było 5549 harcerek, 32 instruktorek i 184 drużyn oraz 5672 harcerzy, 76 instruktorów i 127 drużyn, a ponadto 81 gromad zuchowych, 19 zastępów i drużyn starszoharcerskich oraz 1996 członków KPH skupionych w 45 kołach.

W maju 1933 r. zorganizowano Święto Zuchów, z udziałem ok. 1000 zuchów, w którym uczestniczył hm. Aleksander Kamiński. W lecie z uwagi na kryzys gospodarczy 126 obozów harcerzy i 53 obozy harcerek zorganizowano w większości na terenie chorągwi. W sierpniu delegacja 67 harcerzy wyjechała na IV Jamboree w Gödöllő k. Budapesztu, gdzie polska reprezentacja wspaniale się prezentowała. We wrześniu otwarto Składnicę Harcerską w Krakowie, kierowaną przez hm. Jadwigę Kordylewską, w październiku natomiast – harcerskie prewentorium „Gniazdo Tatrzańskie” w Kościelisku. Był to ostatni rok „Ofensywy harcerskiej”. Chorągiew Żeńska liczyła 8099 dziewcząt w 156 drużynach harcerek, 22 starszoharcerskich i 77 gromadach zuchów, skupionych w 23 hufcach i działających w 87 środowiskach. Chorągiew Męska liczyła 9251 harcerzy w 172 drużynach, w tym 6 akademickich, 5 rzemieślniczych, 4 żeglarskich, 3 nauczycielskich i 1 kleryków, a ponadto 166 gromad zuchów, skupionych w 28 hufcach i działających w 127 środowiskach.

Nastąpił rozwój Harcerskich Klubów Narciarskich. W maju 1934 r. wojsko ofiarowało krakowskiemu Oddziałowi ZHP przystań wioślarską na Wiśle obok Mostu Dębnickiego wraz całym jej wyposażeniem. Latem na 141 obozów stałych i 12 wędrownych wyruszyło 2533 harcerzy, zaś na 63 stałe, 16 wędrownych, 7 żeglarskich i 27 kolonii wyjechało 1367 harcerek. W czasie wielkiej powodzi harcerze z Nowego Sącza i Nowego Targu udzielali pomocy powodzianom. Odyła się udana 68-dniowa wyprawa żeglarska 19 harcerzy krakowskich Wagiem i Dunajem do Konstantynopola. W grudniu chorągiew żeńska liczyła 7554 harcerek, skupionych w 151 drużynach, a męska – 10 261 harcerzy w 192 drużynach. 18 V 1935 r. w Krakowie odbył się pogrzeb pierwszego Protektora Harcerstwa marszałka Józefa Piłsudskiego. Harcerstwo wzięło liczny udział we uroczystościach pogrzebowych. W czerwcu w czasie I Zjazdu Dawnych Harcerzy powstało Koło Harcerzy z Czasów Walk o Niepodległość. Na Błoniach odbył się wielki pokaz obozownictwa z okazji 25-lecia krakowskiego harcerstwa. W lipcu 752 harcerzy i 749 harcerek krakowskich uczestniczyło w Jubileuszowym Zlocie Harcerstwa Polskiego w Spale (poz. 10).

W maju 1936 r. odbył się Dzień Harcerstwa Krakowskiego, zorganizowany przez hufce harcerek i harcerzy oraz ukazała się jednodniówka „Czuwaj!” z wspomnieniami i artykułami o harcerstwie. W sierpniu delegaci Krakowa uczestniczyli w Zjeździe Starszego Harcerstwa nad jeziorem. Narocz. W październiku rozpoczęła się akcja Zimowej Pomocy Bezrobotnym, prowadzona przez harcerki z pomocą Zarządu Okręgu, a w jej ramach dożywianie, praca dwóch świateł, kursy gotowania, nauka szycia, praca oświatowa i przedstawienia. Chorągiew harcerzy z pomocą Zarządu Okręgu zorganizowała kursy samochodowe, zakupiła niezbędny sprzęt dla drużyn motorowej i szybowcowej oraz nowo powstałej orkiestry harcerskiej.

W marcu 1937 r. przy ul. przy ul. Śląskiej 5 została otwarta nowa szwalnia harcerska, zatrudniająca bezrobotne harcerki. W kwietniu powstała Harcerska Eskadra Lotnicza im. mjr Ludwika Idzikowskiego, złożona z 23 harcerzy po przeszkoleniu szybowcowym, a w Zakopanem pluton tej eskadry w liczbie 19 harcerzy. Dobrze rozwijały się drużyny harcerek i harcerzy działające przy Rodzinie Kolejowej. W obozach letnich wzięło udział 2229 harcerzy i 1118 harcerek. Odyła się liczna akcja szkolenia drużynowych harcerek i harcerzy, a także wodzów zachowowych. W sierpniu odbył się obóz wędrowny dla 32 instruktorek z trasą przebiegającą przez Berlin, Paryż, Lavencher w Alpach, Genewę i Wiedeń. W chorągwi harcerzy było 205 drużyn w 30 hufcach, w tym 13 jednostek wodnych, natomiast w chorągwi harcerek – 145 drużyn harcerek oraz 77 gromad zuchów. W obu chorągwiach około połowę drużyn stanowiły drużyny wiejskie.

W 1938 r. w skład chorągwi harcerzy wchodziło 30 hufców, Eskadra Lotnicza z plutonem w Zakopanem, drużyny wodne i motorowe. W obozach wzięło udział 2487 harcerzy, którzy uczestniczyli w 121 obozach, w tym 74 stałych, 15 wędrownych i 11 koloniach zachowowych oraz 896 harcerek, które przebywały na 19 obozach pod namiotami i 20 koloniach. W październiku w związku z zajęciem Zaolzia w chorągwi harcerzy zostało ogłoszone pogotowie starszych harcerzy. Natomiast w ramach Pogotowia Harcerek 45 harcerek zostało skierowanych jako obsada placówek oświatowych na Zaolzie. Chorągiew harcerzy (29 hufców) liczyła 409 skautów (harcerzy w wieku 16–18 lat) w 19 drużynach, 4136 harcerzy w 181 drużynach i 2667 zuchów w 140 gromadach oraz 74 Koła Przyjaciół Harcerstwa, zaś chorągiew harcerek (23 hufce) – 4056 harcerek w 166 drużynach i 1993 zuchów w 71 gromadach.

W maju 1939 r. odbyły się Harcerskie Letnie Igrzyska Sportowe. Obozy odbywały się pod hasłem Pogotowia Harcerek i Harcerzy. W sierpniu komendantem Pogotowia Harcerzy chorągwi został hm. Władysław Szczygieł (poz. 13), a komendantem Pogotowia Harcerzy hufców krakowskich – phm. Jan Ryblewski (poz. 64), komendantką Pogotowia Harcerek chorągwi była phm. Alina Kotówna. Odyły się ostatnie przed wybuchem wojny kursy instruktorskie. Skuteczność wychowawcza działalności środowiska krakowskiego została potwierdzona masowym udziałem harcerzy, harcerek i wychowanków harcerstwa w konspiracji w okresie okupacji.

Jednym z ważnych epizodów w dziejach harcerstwa był Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale w 1935 r. (poz. 10). Był to największy zlot harcerski w okresie międzywojennym. Organizacja zlotów należy do pięknych tradycji harcerskich. Szczególną okazją do takich imprez są kolejne jubileusze organizacji. W przeciwieństwie do wszystkich poprzednich Jubileuszowy Zlot Harcerstwa Polskiego w Spale, organizowany z okazji 25-lecia harcerstwa, przewidywał udział zarówno harcerek jak i harcerzy. Ustalono, że podstawową jednostką Zlotu będzie drużyna, jednostką organizacyjną – chorągiew. Drużyny miały obozować chorągiewami oraz osobno grupa dawnych harcerek. Przewidywano uczestnictwo ok. 7 tys. harcerek. Przystąpiono również do przygotowania wystawy, mającej obrazować rozwój ruchu harcerskiego w ciągu 25 lat i jego służbę dla Polski, obejmującej m. in. takie zagadnienia jak: okres walk o niepodległość, walkę z bezrobociem i pracą społeczną. Miała przy tym zostać uwypuklona rola harcerstwa w rozwoju jednostki i jego znaczenie społeczne.

Komendantki chorągwi na odprawie w lutym 1935 przedstawiły programy swoich służb na zlocie. Krakowska Chorągiew Harcerek zaproponowała prezentację działalności z zakresu życia praktycznego poprzez samowystarczalność w formie warsztatów, herbaciarni, piekarni, fryzjerni, szwalni itp. Kwaternistrzostwo Zlotu wykonało dokładny plan terenów zlotowych i rozplanowało obozy. Wyznaczono place zbiórek, miejsca urządzeń obozowych, boisk, studzien, latryn, oświetlenia, mostów i kładek. Na terenie leśnym o powierzchni 11 km² zbudowano niezbędne urządzenia obozowe, w tym kaplicę, bramy, kioski, tablice informacyjne, maszty, 164 budynki drewniane, wiele pawilonów, magazynów żywnościowych, kuchni, 135 studzien, wieżę ciśnień, około 100 ubikacji, rzeźnię oraz dwa 80-metrowe mosty. Do miejsca obozowania doprowadzono 3,5 kilometra szosy. Prace te wykonały dwie drużyny harcerzy z Harcerskich Ochotniczych Drużyn Robotniczych z pomocą fachowców i saperów. Dodać należy, że w czasie robót budowlanych wycięto jedynie 5 sosen.

Zlot otworzył w dniu 11 lipca 1935 r. prezydent RP I. Mościcki. W zlocie wzięło udział 15 132 harcerzy i 7568 harcerek. Ponadto 460 harcerek i 559 harcerzy z zagranicy, 259 skautek i 1138 skautów, wśród których najwięcej było Węgrów i Czechosłowaków. Na zlocie były także obecne dawne harcerki w liczbie 160 i 400 dawnych harcerzy. Na zlocie nie prowadzono zawodów, natomiast wszystkich obowiązywały zajęcia zwane harcami, polegające na udziale w biegu harcerskim i wykonaniu w jego czasie pewnych zadań z zakresu tzw. technik harcerskich oraz w dwudniowej wycieczce. Natomiast harcerki realizowały zgłoszone programy o charakterze służb, a więc obsługiwały szpital, prowadziły różnego rodzaju warsztaty, organizowały wystawy aktualności zlotowych oraz wystawę przyrodniczą, prowadziły laboratorium fotograficzne i rozgłośnię radiową, urządziły regionalne izby mazowiecką i polesko-wileńską oraz czytelnię. Ponadto uczestniczyły w biegach sprawnościowych, ćwiczeniach pionierskich, przyrodniczych i krajoznawczych, pokazach sygnalizacji oraz ogniskach z występami. Odbyła się nocna gra terenowa, trójbój lekkoatletyczny, wyścigi pływacki i wioślarski, gry sportowe, urządzono też strzelnicę.

Chorągiew Krakowska brała udział w Zlocie w liczbie 749 harcerek w 33 drużynach zlotowych, w tym dwa zrzeszenia starszoharcerskie. Zgodnie z realizowanym planem drużyn wysunęła hasło służby bliźnim na Zlocie i zorganizowała szereg warsztatów pracy, służących potrzebom całego zlotu. Placówki mieściły się w specjalnie przygotowanym budynku tzw. Sukiennicach i w sąsiadujących namiotach. Dwa zastępy pełniły służbę wśród skautek zagranicznych jako informatorki i przewodniczki. Warsztaty pracy obejmowały: cukiernię, pralnię, szwalnię, fryzjernię, punkt fotograficzny, punkt sanitarny oraz punkt ostrzenia narzędzi, kram ludowy, skład apteczny i sprzedaż galanterii obozowej. Ponadto odbyły się bieg z zakresu mistrza do wszystkiego, bieg „materialne podstawy drużyny”, pokaz „Wesele Podhalańskie” (wspólnie z harcerzami), tańce i śpiewy regionalne krakowskie na scenie w cennych ludowych strojach. Ognisko wspólne całego zlotu przygotowały harcerki z Nowego Sącza.

Ocenę zlotu przedstawiła na podstawie dyskusji na konferencji programowej instruktorek hm RP Jadwiga Falkowska, stwierdzając, że koncepcja programowa była słuszna, a zamierzenia realne. Zlot

dał poczucie siły i zwartości organizacji, przegląd prac wypadł dodatnio. Instruktorzy udowodniły duże możliwości i ofiarność, zdobyły nowe doświadczenia. Zlot był wielkim wydarzeniem tak w życiu organizacji jak i w życiu jego uczestników, dla wielu może jednym z najważniejszych, wielokrotnie wspominanych, wydarzeń w ich życiu. Był również, tak jak międzynarodowe zlotu skautów pn. Jamboree, symbolem braterstwa młodzieży skautowej i harcerskiej.

Bardzo cennym źródłem informacji o działalności krakowskiego harcerstwa żeńskiego jest opracowanie Marii Ireny Mileskiej *Materiały do historii krakowskiego harcerstwa żeńskiego w latach 1911–1939*, t. 1–2 (poz. 21, 22). Zostały one opracowane przez autorkę bez przygotowania warsztatowego w zakresie badań historycznych (dr geografii) oraz w zaawansowanym już wieku i dlatego nie nadawały się do druku bez wcześniejszego opracowania. Uzupełniłem je, opracowałem i przygotowałem do druku, uzupełniłem i skonfrontowałem źródła, w tym także niedostępne autorce oraz opatrzyłem tekst przypisami.

Opracowałem artykuły biograficzne wybitnych instruktorów harcerskich okresu międzywojennego m.in.: ks. hm. Mariana Luzara, Naczelnego Kapelana ZHP (1931–1939), komendanta Krakowskiej Chorągwi Męskiej (1927–1930) – poz. 25, hm. dr. Władysława Szczygła, komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1930–1934), uczestnika konspiracji, wybitnego metodyka harcerskiego – poz. 58; hm. (później prof. dr hab. filologii) Zdzisława Stiebera, komendanta Krakowskiej Chorągwi Męskiej (1925–1927) – poz. 29, hm. Wisławy Szafran, komendantki Wielkopolskiej Chorągwi Harcerki (1932–1933) – poz. 47 i hm. Janiny Tworowskiej zam. Szymańskiej, komendantki Warszawskiej Chorągwi Harcerki (1926–1927), kierowniczką Wydziału Zagranicznego Główniej Kwatery Harcerki (1930–1939), uczestniczki tajnego nauczania i Pogotowia Harcerki – poz. 66.

Sporządziłem recenzję książki Ireny Kozimali *Polski skauting męski w Galicji Wschodniej w latach 1911–1920* (poz. 60) oraz na zlecenie redakcji recenzję książki Ewy Maj *Prasa harcerska w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1911–1939* (poz. 65).

Okres konspiracyjnej działalności harcerstwa w latach okupacji jest stosunkowo najlepiej zbadanym i opisanym okresem w jego dziejach. W ramach współpracy z redakcją wydawnictwa *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, pracującą pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Pilcha opracowałem artykuł *Szare Szeregi* (poz. 38). Stosunkowo w najmniejszym stopniu są zbadane i opisane dzieje Pogotowia Harcerki i Pogotowia Harcerzy. Zrecenzowałem książkę Zbigniewa Zahorskiego *Pogotowie Harcerki i Pogotowie Harcerzy we wrześniu 1939 roku* (poz. 19). Przygotowałem do druku i opatrzyłem obszernym wstępem *Wspomnienia harcerzy-uczestników obrony Lwowa we wrześniu 1939 roku* (poz. 20), przychylnie przyjęte przez środowisko kombatantów Harcerskiej Kompanii Obrony Lwowa (rec. Nartowski Z., *Wspomnienia harcerzy-uczestników obrony Lwowa we wrześniu 1939 roku*, „Semper Fidelis” 2003, nr 2 (73), s. 39–40).

Opracowałem i opublikowałem biografie wybitnych instruktorów harcerskich tego okresu m.in.: hm. Eugeniusza Fika, uczestnika III powstania śląskiego, komendanta Krakowskiej Chorągwi Szarych Szeregów (1942–1943), komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerzy (1945–1947), komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1957–1959) – poz. 41; hm. Józefa Kreta, kierownika Rejonu Szarych Szeregów w Rzeszowie (1939–1941), członka tajnej grupy harcerskiej w obozie Auschwitz – poz. 24; hm. dr Marii Ireny Mileskiej, komendantki Krakowskiej Chorągwi Harcerki (1934–1935), kierowniczką Działu Łączności komendy Pogotowia Harcerki (1941–1944) – poz. 9; hm. Jadwigi Orłowiczówny, komendantki Krakowskiej Chorągwi Harcerki (1931–1934), kierowniczką służby sanitarnej Pogotowia Harcerki (1943–1944) – poz. 26; hm. Eugeniusza Stasieckiego, szefa Główniej Kwatery Szarych Szeregów (1943–1944), zastępcy Naczelnika Szarych Szeregów (1944) – poz. 27; hm. Stefanii Stipał, komendantki Lwowskiej Chorągwi Harcerki (1933–1936, 1941–1944), komendantki Pogotowia Harcerki Chorągwi Lwowskiej (1938–1944) – poz. 30; hm. Józefy Anny Struś, harcerki uczestniczki konspiracji w szeregach AK – poz. 34; hm. Gustawa Studzińskiego, komendanta Mazowieckiej Chorągwi Szarych Szeregów (1944–1945), komendanta Mazowieckiej Chorągwi Harcerstwa (1958–1959) – poz. 37; hm. dr Jana Suligi, komendanta Hufca „Zawiszy” i „Bojowych

Szkół” Szarych Szeregów w Kielcach (1942–1945) – poz. 42; Józefa Andrzeja Szczepańskiego, poety, żołnierza Batalionu „Parasol” – poz. 56; hm. Aleksandra Szczęścikiewicza, komendanta Lwowskiej Chorągwi Harcerzy (1931–1933, 1935–1939), komendanta obszaru lwowskiego Szarych Szeregów 1939–1940) – poz. 57 i hm. Wiktora Szelińskiego, hufcowego Bojowych Szkół na Pradze (1943–1944), komendanta Bloku „Bazylika” (1944), przybocznego Naczelnika Szarych Szeregów (1944–1945) – poz. 63.

Po krótkim okresie działalności w latach 1945–1949 Związek Harcerstwa polskiego został podporządkowany Związkowi Młodzieży Polskiej. Równocześnie zmieniono jego ideologię, organizację, metodykę pracy i symbolikę, co przesądza o nieuznawaniu tego okresu za część historii harcerstwa.

Jeszcze przed nadejściem Polskiego Października w istniejącej w tym czasie Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej zaczęła narastać krytyka realizowanych w niej treści i metod. Instruktorzy harcerscy, bądź usunięci z ZHP, bądź w mniejszym lub większym stopniu zmuszeni do odejścia, już wcześniej skupiali się w różnych innych organizacjach, np. turystycznych. Atmosfera nadchodzących zmian spowodowała ich aktywizację, następnie artykułowanie postulatów reaktywowania harcerstwa w dawnych kształcie, a wreszcie spontaniczne akty powoływania na nowo struktur harcerskich.

Czterdziestolecie tych wydarzeń było bodźcem do dyskusji nad zaistniałymi wówczas warunkami, uzyskanymi od władz ustępstwami i późniejszymi losami ZHP. W tym okresie zebrałem, zredagowałem i opublikowałem w formie broszury wypowiedzi uczestników tamtych wydarzeń pt. *Reaktywowanie harcerstwa w Krakowie w 1956 roku* (poz. 5). Do tematyki odrodzenia harcerstwa wróciliśmy w kolejną 50. rocznicę wydarzeń, organizując z Instytutem Studiów Regionalnych UJ konferencję naukową „Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w latach 1956–1959”. Byłem przewodniczącym komitetu organizacyjnego tej konferencji, wygłosiłem na niej referat pt. *Obraz odrodzenia ZHP w Krakowie w 1956 roku na łamach prasy lokalnej* oraz wspólnie z prof. dr hab. Andrzejem Pankowiczem zredagowałem materiały pokonferencyjne pt. *Odrodzenie harcerstwa i walka o jego oblicze ideowe w latach 1956–1959* (poz. 39).

Kolejnym krokiem było opracowanie i wydanie drukiem *Materiałów do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1956–1959* (poz. 14) oraz *Materiałów do historii Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa w latach 1959–1962* (poz. 18), zawierających struktury Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa oraz obsady funkcji w komendzie chorągwi i komendach podległych jej hufców. Zebrane przez zespół pod moim kierunkiem relacje posłużyły do opracowania zbioru wspomnień pt. *Komendanci Chorągwi Krakowskiej ZHP z lat 1956–1996 o swojej pracy* (poz. 6). W czasie przygotowywania wypowiedzi udzielałem autorom wspomnień pomocy i konsultacji oraz opracowałem artykuł *Krakowska Chorągiew Harcerstwa w okresie pełnienia funkcji komendanta Chorągwi przez hm Mieczysława Kucharskiego (1963–1964)* (poz. 7). Czas udowodnił słuszność tych działań, gdyż obecnie część autorów wypowiedzi już odeszła.

W roku 2008 przypadał jubileusz 50-lecia „Nieprzetartego Szlaku” – ruchu drużyn harcerskich przy zakładach specjalnych – leczniczych i wychowawczych. Z tej okazji zredagowałem wspólnie z Zofią Sułek zbiór relacji *Pół wieku na „Nieprzetartym Szlaku”. 1958–2008. Wspomnienia i relacje z pracy instruktorów harcerskich drużyn „Nieprzetartego Szlaku” przy zakładach specjalnych* (poz. 40) oraz odbyła się konferencja naukowa „Dorobek pedagogiki harcerskiej”, zorganizowana wspólnie ze Szkołą Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, w czasie jej przygotowania i trwania pełniłem obowiązki przewodniczącego komitetu organizacyjnego oraz zredagowałem materiały pokonferencyjne pt. *Dorobek pedagogiki harcerskiej. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w 50. rocznicę powstania „Nieprzetartego Szlaku”* (poz. 43). W roku następnym przygotowałem zbiór relacji *Harc mistrz Bogusław Rybski we wspomnieniach* (poz. 45), poświęcony osobie wybitnego działacza harcerskiego, komendanta Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa (1959), a w roku 2011 opublikowałem artykuł *Dorobek 30 lat prac Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi*

ZHP na tle badań nad historią harcerstwa krakowskiego prowadzonych w Związku Harcerstwa Polskiego na przestrzeni jego dziejów (poz. 54).

Zebrałem kolekcję rozkazów Krakowskiej Chorągwi Męskiej/Harcerzy z lat 1920–1939, obejmującą szacunkowo 78% wydanych w tym okresie rozkazów oraz kolekcje rozkazów komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerzy/Harcerstwa z lat 1945–1950 (ok. 100%) i komendy Krakowskiej Chorągwi Harcerstwa/ZHP z lat 1957–1975 (ok. 100%).

Zajmowałem się również dokumentowaniem działalności Komisji Historycznej ZHP Chorągwi Krakowskiej, publikując sprawozdania z jej działalności za kolejne kadencje władz (1999–2002, 2002–2003, 2004–2006, 2006–2010, 2010–2014) oraz bibliografie prac członków Komisji (1980–2004, 2005–2009, 2010–2014). Ponadto opublikowałem bibliografie: *Tematyka harcerska w pracach magisterskich napisanych w Wyższej Szkole Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie w latach 1958–1993*, „Harcerstwo” 1996, nr 6, s. 29–36, *Bibliografia prac hm. dr Władysława Szczygła*, „Harcerstwo” 1996, nr 10, s. 22–24, *Historia harcerstwa na łamach londyńskiego „Skauta”*. *Bibliografia za lata 1962–1988* („Harcerstwo” 1997, nr 1–2, s. 39–48) i *Historia harcerstwa na łamach „Harcerza Rzeczypospolitej”*. *Bibliografia za lata 1982–1990* („Harcerstwo” 1997, nr 11/12, s. 37–44).

W roku 2004 zostałem powołany przez Naczelnika ZHP w skład Rady Redakcyjnej (przewodniczący prof. dr hab. Adam Massalski) i na funkcję redaktora naczelnego *Harcerskiego słownika biograficznego*. W latach 2006, 2008 i 2012 ukazały się trzy kolejne tomu tego wydawnictwa, a czwarty jest w opracowaniu redakcyjnym. *Słownik* został przychylnie przyjęty i zyskał szereg pozytywnych recenzji m.in. prof. dr hab. Janusza Tazbira, a także na łamach „*Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*” (f. 76:2010, s. 167–169), „*Rocznika Sądeckiego*” (t. 37:2009, s. 384–386), „*Nowej Szkoły*” (2007, nr 2, s. 52–53) i miesięcznika „*Śląsk*” (2007, nr 6, s. 76). Odbłyło się także poświęcone mu posiedzenie w Instytucie Historii PAN z wprowadzeniem prof. dr hab. M. M. Drozdowskiego. W wydanych drukiem trzech tomach znajduje się 68 haseł mojego autorstwa.

* * *

Drugim nurtem moich zainteresowań badawczych było przysposobienie wojskowe i wychowanie obronne. W roku 1999 opublikowałem artykuł *Organizacja przysposobienia wojskowego młodzieży w latach 1919–1939 (Edukacja obronna młodzieży na przełomie wieków. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej zorganizowanej w ramach badań statutowych w WSP w Krakowie w dniach 29–30 września 1998 roku* [red.] Stępień R., Wroński R.W., Kraków 1999, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 97–107) oraz recenzję książki Jana Kęsika *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939*, Wrocław 1998 („*Dzieje Najnowsze*” R. XXXI:1999, nr 2, s. 218–224). Na podstawie przeprowadzonych badań opublikowałem w 2001 r. książki *Przysposobienie wojskowe w odrodzonej Polsce do roku 1926* (Kraków 2001, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, ss. 176) oraz *Studia i materiały z dziejów przysposobienia wojskowego w Polsce w latach 1918–1926*, Kraków 2001, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, ss. 214). W roku 2005 ukazały się drukiem moje artykuły *Zarys działalności Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w latach 1927–1939* („*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*” f. 24 – *Studia ad Educationem Defensoriam Pertinentia I*:2005, s. 100–111) oraz *Kształcenie nauczycieli przysposobienia obronnego w krakowskiej Wyższej Szkole Pedagogicznej i Akademii Pedagogicznej* („*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis*” f. 24 – *Studia ad Educationem Defensoriam Pertinentia I*:2005, s. 9–24), a w roku 2011 *Przysposobienie wojskowe jako element systemu bezpieczeństwa II RP* („*Bezpieczeństwo Teoria i Praktyka*” 2011, nr 4 (5), s. 83–90) i *Dzieje dydaktyki przysposobienia obronnego (Dzieje dydaktyk przedmiotowych w 65-letniej tradycji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*, [red.] Paśko J. R., Potyrała K., Zielińska J., Kraków 2011, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 151–167).

W latach 2000–2004 byłem członkiem zespołu badawczego prowadzącego pod kierunkiem dr hab. prof. AP Bogdana Tarasiuka badania nt. „Wychowanie patriotyczne na przełomie wieków”. Dotyczyły one zagadnienia świadomości historycznej młodego pokolenia i jego wpływu na postawy względem obronności państwa. Badania te zostały zakończone raportem, a ich wyniki przedstawione w dwóch artykułach napisanych wspólnie z dr. Janem Ostojkim: *Przysposobienie obronne w opinii studentów i uczniów szkół ponadpodstawowych (Kształcenie nauczycieli przysposobienia obronnego w polskich uczelniach. Stan obecny i perspektywy*, [red.] Kwiasowski Z., Kraków 2007, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, s. 129–138) oraz *Patriotyzm wśród wartości młodzieży* („Rocznik Komisji Nauk Pedagogicznych”, t. 61:2008, s. 143–165). Ponadto opublikowałem następujące materiały o charakterze metodycznym: *Wycieczki w nauczaniu przysposobienia obronnego*, (*Wybrane problemy dydaktyki przysposobienia obronnego*, [red.] Ziarkowski J., [przy współpr.] Wroński R., Kraków 1990, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 246–265), *Organizacja ognisk na obozach przysposobienia obronnego (Problemy dydaktyczno-wychowawcze młodzieżowych obozów przysposobienia obronnego*, [red.] Tyrała P., Kraków – Katowice 1990, Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie, Kuratorium Oświaty i Wychowania w Katowicach, s. 231–235) oraz wspólnie z doc. dr hab. Pawłem Tyrałą i doc. dr hab. Sławomirem Mazurem programy kształcenia *Wychowanie obronne (Program kształcenia nauczycieli przysposobienia obronnego. Kierunek studiów pedagogika z wychowaniem obronnym (studia dzienne)*, [przew. zesp. red.] Tyrała P., Warszawa–Kraków, s. 72–82) i *Wychowanie obronne (Program kształcenia nauczycieli przysposobienia obronnego. Kierunek studiów pedagogika z wychowaniem obronnym (studia zaoczne)*, [przew. zesp. red.] Tyrała P., Warszawa–Kraków 1990, s. 181–191).

Następnym obszarem moich zainteresowań jest wychowanie pozaszkolne. Poza wspomnianymi już 40 artykułami z zakresu metodyki wychowania harcerskiego opublikowałem wspólnie z doc. dr hab. (obecnie prof.) Sławomirem Mazurem i doc. dr Janem Ziarkowskim poradnik metodyczny *Praca pozalekcyjna nauczyciela* (Kraków 1996, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej, ss. 201), w którym jestem autorem jednego z trzech rozdziałów oraz podręcznik dla studentów *Organizacja turystyki młodzieży szkolnej* (Kraków 2000, 2002, 2004, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, ss. 122). Jestem również autorem programów kształcenia: *Organizacja turystyki (Program kształcenia nauczycieli przysposobienia obronnego. Kierunek studiów pedagogika z wychowaniem obronnym (studia dzienne)*, [przew. zesp. red.] Tyrała P., Warszawa–Kraków 1990, s. 218–227) i *Organizacja turystyki (Program kształcenia nauczycieli przysposobienia obronnego. Kierunek studiów pedagogika z wychowaniem obronnym (studia zaoczne)*, [przew. zesp. red.] Tyrała P., Warszawa–Kraków 1990, s. 160–168).

Przygotowałem do druku pamiątniki Stanisława Polaczka 2002, *Pamiętnik* (Kraków 2002, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, ss. 136) oraz Adama Tabora *Myśli i wspomnienia* (Kraków 2004, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 268 + 16 nlb.; rec. Terlecki R., *Wspomnienia Adama Tabora*, „Konspekt” 2004, nr 20, s. 214–215). Opublikowałem też artykuły *Stanisław Karol Polaczek (1861–1937). Pedagog, etnograf amator (Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne*, t. 2, [red.] Fryś-Pietraszkowa E., Spiss A., Wrocław-Kraków 2007, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze, s. 267–269) i *Stanisław Polaczek i jego rodzina* („Nasza Przeszłość” t.107:2007, s. 301–308).

Od roku 2000 podjąłem współpracę, w roku 2001 wszedłem w skład zespołu redakcyjnego, a w latach 2007–2010 byłem współautorem tomów 12–14 *Małopolskiego Słownika Biograficznego uczestników działań niepodległościowych 1939–1956* (Kraków 2007, 2008, 2010, Towarzystwo Sympatyków Historii, ss. 2010 + 163 + 168). Łącznie opublikowałem w tym słowniku 84 hasła biograficzne. Ponadto jestem autorem haseł w następujących encyklopediach: *Encyklopedia powszechna*, [kom. red. pod kier.] Nowak A. (Kraków 1999), *Encyklopedia Krakowa*, [red. prow.] Stachowski A.H. (Warszawa-Kraków 2000, Wydawnictwo Naukowe PWN – 20 haseł), *Encyklopedia podręczna*, [zesp. red.] Karolczuk-Kędzińska M. [et al.], Kraków 2000, Wydawnictwo Ryszard

Kluszczyński i *Encyklopedia powszechna* t. 1–8, [zesp. red.] Karolczuk-Kędzierska M. [et al.], (Kraków 2001–2002, Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński – hasła z zakresu oświaty).

W latach 2006–2008 uczestniczyłem w realizacji projektu Ministerstwa Edukacji Narodowej „Studia podyplomowe dla nauczycieli w zakresie ICT, języków obcych oraz drugiego przedmiotu”, współfinansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny, prowadząc zajęcia w Uniwersytecie Śląskim Katowicach, a w latach 2001–2002 w Europejskich Warsztatach „Fairplay in Europe” we Frankfurcie (2001) i Sarajewie (2002) jako opiekun grup studenckich delegowanych przez Porozumienie Polsko-Niemieckie.

Brałem udział z referatami w 21 konferencjach naukowych, ponadto z komunikatem na jednej konferencji międzynarodowej oraz w jednym panelu w czasie konferencji. Czterokrotnie byłem przewodniczącym komitetu organizacyjnego konferencji naukowych, jeden raz współprzewodniczącym konferencji, jeden raz sekretarzem, jeden raz członkiem komitetu organizacyjnego i jeden raz sekretarzem sekcji.

W latach 1984–1990 byłem członkiem zespołu redakcyjnego miesięcznika „Harcercz Rzeczypospolitej”, a w latach 1984–1988 także kierownikiem Działu Starszoharcerskiego tej redakcji. Od 2001 roku jestem członkiem Rady Muzeum Harcerstwa, a od 2004 r. także Rady Redakcyjnej *Harcerskiego słownika biograficznego* i równocześnie redaktorem naczelnym tego wydawnictwa.

W latach 2005–2014 byłem członkiem jury corocznego Konkursu wiedzy o międzynarodowym prawie humanitarnym konfliktów zbrojnych im. prof. Andrzeja Pankowicza (odbyło się 10 edycji konkursu), organizowanego przez Zespół ds. Upowszechniania Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Małopolskiego Oddziału Okręgowego PCK (przewodniczący Zespołu dr hab. prof. UP Zbigniew Kwiasowski). W latach 2008–2010 byłem członkiem jury konkursu na prace magisterskie o tematyce harcerskiej z okazji 100-lecia harcerstwa, organizatorzy Komenda i Komisji Historyczna Chorągwi Krakowskiej ZHP (przewodniczący jury prof. dr hab. Andrzej Pankowicz). Byłem również w roku 2011 członkiem sądu konkursowego na koncepcję architektoniczną Muzeum Ruchu Harcerskiego w Krakowie; org. Stowarzyszenie Architektów Polskich Oddział w Krakowie i Gmina Miejska Kraków (przewodniczący sądu konkursowego prof. dr hab. inż. Andrzej Wyżykowski).

Byłem recenzentem 5 publikacji, w tym prof. dr hab. Antoniny Guryckiej *Opowieść o Wiktorii Dewizowej* (Warszawa 2006, Muzeum Harcerstwa, Harcerskie Biuro Wydawnicze, ss. 152) oraz prof. dr hab. Andrzeja Pankowicza *W służbie bliźniemu. Album 90-lecia Polskiego Czerwonego Krzyża* (Kraków 2009, Polski Czerwony Krzyż Małopolski Zarząd Okręgowy w Krakowie, ss. 172).

W latach 2006–2011 byłem kierownikiem Studium Podyplomowego „Bezpieczeństwo publiczne i zarządzanie kryzysowe” w Katedrze Edukacji Obronnej na Wydziale Pedagogicznym Akademii Pedagogicznej/Uniwersytetu Pedagogicznego, a w latach 2005–2008 – członkiem Rady Katedry Edukacji Obronnej. Kierowałem 12 seminariami magisterskimi, 21 seminariami dyplomowymi i 1 seminarium na studiach podyplomowych; wypromowałem łącznie 114 magistrów, 243 licencjatów i 12 dyplomantów studiów podyplomowych. Jedna z prac magisterskich napisanych pod moim kierunkiem otrzymała w 2010 r. I nagrodę Prezydenta Miasta Krakowa w konkursie na prace magisterskie o tematyce harcerskiej z okazji 100-lecia harcerstwa, dwie inne – wyróżnienia w tym samym konkursie, a jedna z prac dyplomowych napisanych pod moim kierunkiem w 2001 r. – I nagrodę Naczelnika ZHP w konkursie pn. Harcerska Nagroda Myśli Twórczej im. hm. Stefana Mirowskiego, zorganizowanym przez Główną Kwaterę ZHP.

Jestem współautorem 6 publikacji popularno-naukowych, przygotowanych w zespole, z których za najcenniejsze uważam: *Harc mistrz Leon Dmytrowski. W dziewięćdziesiątą rocznicę urodzin* (Kraków 2003, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 40) oraz *Groby harcerskie w Krakowie. Cmentarze Rakowicki, Podgórski i Salwatorski* (Kraków 2005, Komisja Historyczna Krakowskiej Chorągwi ZHP, ss. 32). Ponadto opublikowałem 25 artykułów popularno-naukowych

na łamach „Harcerstwa”, „Konspektu”, „Myśli Obronnej Polski Południowej”, „Zeszytów Historycznych Stowarzyszenia Żołnierzy Armii Krajowej”, „Vademecum Przysposobienia Wojskowego”, czasopisma „Wojsko i Wychowanie”, „Alma Mater”, „Kombatanta”, „Gościńca” i „Ziemi Krzeszowickiej”. Jestem również autorem 92 artykułów biograficznych zamieszczonych na łamach „Gazety Wyborczej”.

Wygłosiłem 20 prelekcji, wykładów i laudacji na różnego typu spotkaniach o charakterze popularno-naukowym lub okolicznościowym. Byłem redaktorem 14 książek historycznych innych autorów.

* * *

Od 1997 roku jestem członkiem, a od roku 2000 – przewodniczącym Komisji Historycznej Krakowskiej Chorągwi ZHP, która zajmuje się gromadzeniem archiwaliów i opracowań, badaniami nad historią harcerstwa krakowskiego i małopolskiego i publikacją ich wyników, upowszechnia w społeczeństwie, a szczególnie wśród młodzieży wiedzę o dorobku harcerstwa i jego tradycjach harcerstwa oraz propaguje postawy postulowane w przyrzeczeniu i prawie harcerskim. W skład Komisji wchodzi i wchodzi naukowcy (prof. dr hab. Andrzej Pankowicz, prof. dr hab. Sławomir Mazur, prof. dr hab. Marian Młynarski, dr hab. Jacek Nawrocki, dr hab. Mieczysław Rokosz, dr Wojciech Biedrzycki, dr Władysława Maria Francuz, dr Ewa Fogelzang-Adler, dr Tadeusz Perzanowski) oraz instruktorzy-seniorzy, którzy jako historycy-amatorzy prowadzą badania pod kierunkiem profesjonalistów. Efektem prowadzonych pod moim kierunkiem w okresie ostatnich 15 lat prac badawczych jest 35 książek, 2 płyty CD, 18 broszur oraz 309 artykułów i 229 haseł słownikowych. Członkowie Komisji w dużej mierze przyczynili się do powstania trzech tomów „Harcerskiego Słownika Biograficznego”, przygotowując ponad 30% haseł słownikowych. Komisja była współorganizatorem 4 konferencji naukowych (2006, 2008, 2010, 2013), 14 międzynarodowych spotkań kolekcjonerów skautowych (w Krakowie, Tarnowie, Warszawie, Wrocławiu i Chorzowie), szeregu spotkań poświęconych pamięci wybitnych instruktorów harcerskich chorągwi oraz współorganizowała konkurs na prace magisterskie o tematyce harcerskiej. Pod kierunkiem członków Komisji powstało 18 prac magisterskich oraz 21 prac dyplomowych o tematyce harcerskiej. Zainicjowała i doprowadziła do odsłonięcia 4 tablic poświęconych wybitnym postaciom i upamiętniających miejsca związane z historią harcerstwa, występowała też z inicjatywą nadania imion bohaterów harcerskich ulicom Krakowa. Podjęła opiekę nad grobami harcerskimi, lokalizując dotychczas ponad 300 grobów, oraz przeprowadziła akcję dekoracji ok. 150 grobów zasłużonych instruktorów harcerskich wizerunkami krzyża harcerskiego na terenie całego województwa małopolskiego, a nawet poza granicami kraju. Członkowie Komisji inicjują również działalność innych zespołów, podejmujących tematykę historii harcerstwa w różnych środowiskach. Komisja występuje o odznaczenia dla zasłużonych harcerskich instruktorów i seniorów. Udziela pomocy wszystkim zajmującym się historią harcerstwa m.in. magistrantom i dyplomantom krakowskich uczelni.

* * *

Za działalność naukową i popularno-naukową zostałem odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi RP (2011), Srebrnym Krzyżem Zasługi RP (2003), Medalem Złotym Za Długoletnią Służbę (2008), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2004), Medalem „Pro Patria” (2014), Medalem „Pro Memoria” (2008) i Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (2007). Otrzymałem nagrody Rektora Wyższej Szkoły Pedagogicznej/Akademii Pedagogicznej – II stopnia – dwukrotnie i III stopnia – także dwukrotnie. Ponadto otrzymałem w konkursie pn. Harcerska Nagroda Myśli Twórczej im. hm. Stefana Mirowskiego – nagrodę specjalną Naczelnika ZHP za całokształt pracy nad historią harcerstwa (2001) i Honorową Nagrodę im. hm. Olgierda Fietkiewicza przyznaną przez Naczelnika ZHP w kategorii opracowań historii harcerstwa (2004).

